

2023 Fyziologie živočichů (a člověka)

Bi2BP_FYZP, Bi2BP_FYZL

III. ročník 1/0/2 Z písemka a ústní zkouška

doc. RNDr. Žáková, Ph.D.

doc. RNDr. B. Rychnovský, CSc.

Předmět Fyziologie živočichů

Organické a anorganické látky jako součást tkání, orgánů

Homeostáza

Dýchací soustava

Trávicí soustava

Vylučovací soustava, osmoregulace, termoregulace

Srdce a cévní systém

Hormony

Nervová soustava

Část přednášek bude věnována tj vývojem jednotlivých soustav a srovnáním těchto soustav u člověka s jinými živočichy

Fyziologie

- věda o procesech, dějích probíhajících v živých organismech (živé buňce, rostlině, živočichovi, člověku)

F = věda o funkcích živého organismu

= analýza funkcí živého organismu

= věda, která se zabývá životními projevy a činností živých organismů

= věda, která studuje průběh jednotlivých životních dějů, hledá vzájemné souvislosti a příčiny proč děje probíhají

= dynamická věda popisující a vysvětlující činnost živého organismu zkoumá závislost činnosti živých organismů na stavu vnějšího a vnitřního prostředí

= **zkoumá zákonitosti životních procesů, studuje vývoj funkcí v ontogenezi, jejich evoluci a kvalitativní zvláštnosti různých představitelů rostl. i živočišné říše. Objasňuje vzájemnou souvislost jednotlivých procesů v organismu a souvislosti mezi organismy a okolním prostředím**

= věda, ve které jsou objektem zkoumání základní mechanismy organismů, = syntéza fyzikálních a chemických metod v biologii

F.ž. - důraz klade na funkční stránku organismu, rozebírá jednotlivé procesy, ale skládá je i do celku.

Podle objektu zkoumání:

f. rostlin

f. živočichů – hmyzu x obratlovců (i nižší kategorie),

f. člověka (humánní, lékařská fyziologie)

f. bakterií – moderní progresivní oblast

buněčná fyziologie

f. jednotlivých skupin

F. živočichů – obecná (celkový obraz fyziologie živočichů)

- **srovnávací** (studium funkce z hlediska fylogeneze)

- **speciální** (jeden fyziologický jev)

Normální x patologická fyziologie, teoretická x praktická fyziologie

Praktický význam – humánní, veterinární medicína, psychologie

Překrývání vědních oborů: evoluční f., fyziologická embryologie,

ekologická fyziologie, paleofyziologie

Hlavní metoda fyziologie – p o k u s → výsledkem jsou všechny poznatky fyziologie

Počátek fyziologických výzkumů – 2. polovina 18. století

Jiří (Georgius) Procházka (1749-1820),

Jan Evangelista Purkyně (1787-1869) Praha, čas. Živa, Sokol

Edward Babák (1873-1926), Praha, po I. sv. v. Brno, dýchací pohyby

Žáci: Tomáš Vacek (1899-1942), zakladatel moderní srovnávací
fyziologie hospodářských zvířat

prof. V. Laufberger (1890-1986), Brno MU, Praha, metamorfóza
neotenického axolotla, ferritin, viděl leč nerozpoznal mitochondrie,

Prof. Vladimír Janda (1928-2002), Praha, zakladatel moderní
léčebné rehabilitace

Prof. V. Janda MU Brno, fyziologie adaptací

Současnost

Prof. Václav Kubišta, (1925, glycerofosfátový zkrat v buňkách hmyzu)

Prof. Jozef Zachar, (1924, vápníkové kanály a elektrofyziologie na modelu raka),

Prof. Jan Bureš, (1924, elektrofyziologie paměti, šířící se korová deprese),

Prof. Helena Illnerová, (obr.) absolventka PŘF UK Praha, cirkadiální rytmy, předsedkyně Akademie věd České republiky.

Prof. František Vyskočil, Kapitoly z fyziologie živočichů a člověk, 2004

doc. Martin Vácha, MU Brno, cirkadiální rytmy buněčných a vyšších systémů

Literatura:

Berger, J. a kol.: Fyziologie živočichů a člověka. Tobiáš Havl. Brod 1995.

Jánský, L., Novotný, I.: Fyziologie živočichů a člověka. Avicenum Pha, 1981.

Hruška, M.: Fyziologie živočichů a člověka pro učitele I a II. Gaudeamus
Hradec Králové, 1994.

Petrásek, R., Šimek, V., Janda, V., Fyziologie adaptací u živočichů a člověka.
Brno, MU 1992.

Rajchard, J.: Základy ekologické fyziologie obratlovců. České Budějovice,
JČU 1999.

Reece, W.O.: Fyziologie domácích zvířat. 1998.

Rosypal S. a kol.: Nový přehled biologie. Scientia, 2003.

Šimek, V., Petrásek, R.: Fyziologie živočichů a člověka. PŘF MU Brno 1996.

Trojan a kol., Lékařská fyziologie, Grada 1995/6 nebo 2000.

<http://www.sci.muni.cz/ksfz/vyuka.html>

Prof. RNDr. František Vyskočil, DrSc. Kapitoly z fyziologie živočichů a člověk, **2004**

<http://biologie-psjg-hkuhk.webnode.cz/news/hrujska-m-fyziologie-zivocichu-a-cloveka-i-a-ii-dil-verze-2009/>

<http://biologie-psjg-hk-uhk.webnode.cz/news/fyziologie-zivocichu-a-cloveka-i-dil-verze-2012->

Campbell, N. A., Reece, J. B.: Biologie. **2006 (in English).**

Vácha, M. a kol.: Srovnávací fyziologie živočichů. Brno, MU (**2008**) **2010.**

Organické a anorganické látky jako součást tkání, orgánů

Anorganické látky (soli)

- a) rozpustné
- b) nerozpustné

Organické látky

LÁTKOVÉ SLOŽENÍ ORGANISMŮ

Prvky

v jednoduché formě, jednoduchých, ale i složitých sloučeninách.

Biogenní prvky – tj. prvky obsažené v živé hmotě – asi 60

Několik typů dělení A,B,C,D

A.1. Prvky ve větších množstvích:

O – 65 %, C – 21 %, H – 10 %, N – 3 %, Ca – 2%, P – 1 %

2. P. v malých množstvích: Cl, F, S, K, Na, Mg, (Al)

3. P. v nepatrných množstvích: Fe,Cu,Si,Mn,Zn,Br

(B,Sr,Ti,Ba,F,Rb,Se,Mo,I,Hg,Ra)

4. P. ve stopách: As,Li,Pb,Sn,Co,Ni

B. Makroelementy ($10 - 10^{-2}$) (po Fe)

Mikroelementy ($10^{-3} - 10^{-5}$) (po I)

Ultramikroelementy ($<10^{-5}$) (Hg, Ra a další)

C. I. Invariabilní (ve všech živých organismech)

a) makrobiogenní (1-60%) O, C, H, N, Ca, P

b) oligobiogenní (0,05-1%) Mg, S, Cl, Na, K, Fe

c) mikrobiogenní ($<0,05\%$) Cu, Co, Zn, Mn, F, I, Mo

II. Variabilní (jen u některých skupin)

a) mikroprvky Br, Si, B

b) stopové prvky Li, As

D. Stálé prvky prvotní (1-60%) O, C, H, N, P (nepostradatelné)

" " druhotné K, Na, Mg, Ca, Fe, S, Cl "

" " mikrosložky ($<0,05\%$) Cu, Mn, B, Si, F, I (ve všech form.)

Nestálé prvky druhotné (jen u některých, i více) Zn, Ti, V, Br

" mikrosložky (jen u některých) Li, Rb, Cs, Ag, Be, Sr, Ba, Cd(cadm), Al, Ge, Sn, Pb, As, Cr, Mo, Co, Ni

Kontaminující He, Ar, Hg, Tl (thal), Bi (bis), Se, Au

Tab. 1: Průměrné prvkové složení těl suchozemských živočichů

Prvek	%	Prvek	%	Prvek	%	Prvek	%
O	70	Ca	$5 \cdot 10^{-1}$	Mn	$7 \cdot 10^{-3}$	F	$8 \cdot 10^{-5}$
C	18	N	3	B	1	Br	8
H	10	K	3	Sr	1	Rb	5
		Si	1,5	Ti	$8 \cdot 10^{-4}$	Se	5
		P	$7 \cdot 10^{-2}$	Zn	3	Ni	3
		Mg	5	Li	1	As	3
		S	4	Cu	1	Mo	2
		Cl	2	Ba	1	Co	1
		Na	2			I	1
		Al	2			Hg	$1 \cdot 10^{-7}$
		Fe	2			Ra	$1 \cdot 10^{-12}$

Tab. 2: Průměrné prvkové složení lidského organismu

Prvek	%	Prvek	%	Prvek	%	Prvek	%
O	65	P	0,8-1,1	Mn	$3 \cdot 10^{-4}$	Zn	stopy
C	18	K	$3,5 \cdot 10^{-1}$	Cu	1,5	F	"
H	10	S	2,5	I	$4 \cdot 10^{-5}$	Ni	"
N	3	Cl	1,5	Co	4		
Ca	1,6-2,2	Na	1,5				
		Mg	$5 \cdot 10^{-2}$				
		Fe	$4 \cdot 10^{-3}$				

Funkce:

OCHN – nepostradatelné

O oxidace, C řetězení, H energetické hospodaření, N složka bílkovin

Ca – regulátor enzymatické aktivity, metabolismus kostí

P – přenašeč energie, metabolismus cukrů, kosti, zuby, NK

Cl – chloridy v tekutinách, vzruch

F – zpevňující opornou soustavu, zuby

S – součást bílkovin, oxidační reakce, desinfekce krve

K – vnitrobuněčná tekutina, vzruch

Na – mimobuněčná tekutina, vzruch

Mg – kontakce svalů, nervosvalová dráždivost, enzymatické pochody

Fe – oxidační děje – dýchací barvivo

Cu – enzymy, dýchací barvivo

I – jodované tyroziny pro metabolismus

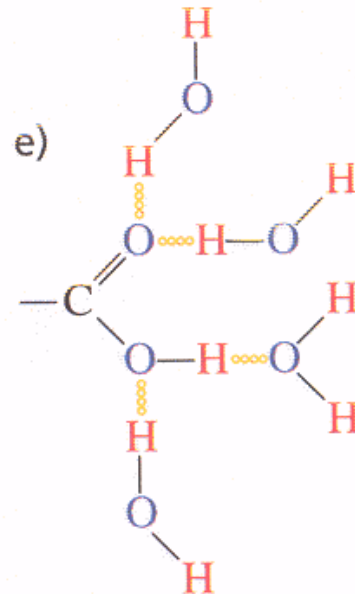
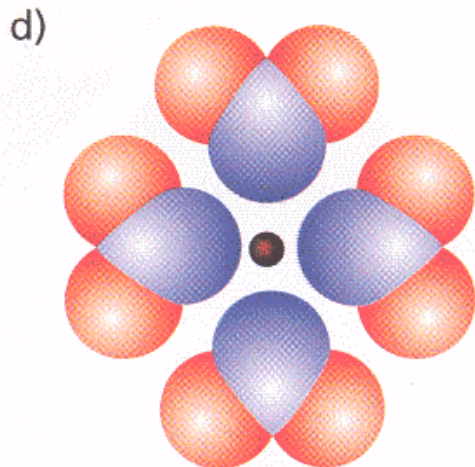
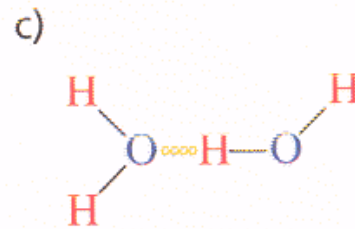
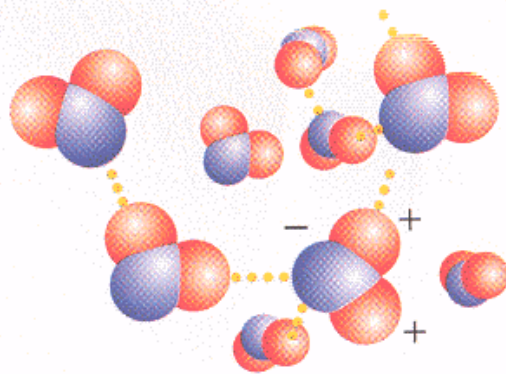
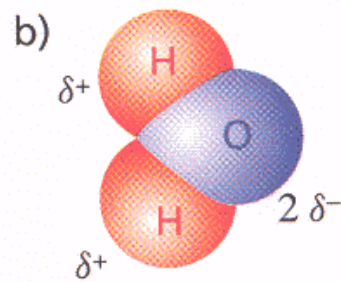
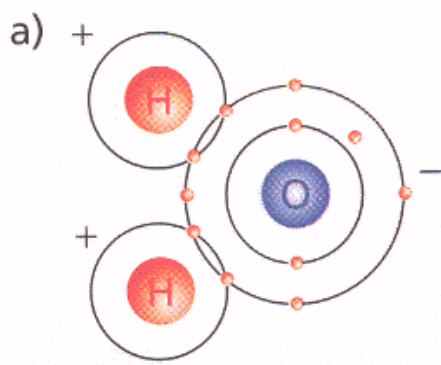
Br – inhibitor nervových procesů, i. činnosti štítné žlázy

Mn – aktivátor enzymů, křetvorba, růst plodu

Zn – inhibitor nukleotidáza dsyntéza DNA, podpora činnosti imunních buněk, produkce bílkovin,

Co – křetvorba, B12

Voda

Základní substrát v živé hmotě. Největší část těla organismů.

a) Fylogenetickým vývojem se obsah vody snižuje

b) Aktivní tkáně s větším obsahem vody

c) Ontogenetickým vývojem se obsah vody snižuje

Obr. 2.1 Polarita molekul vody a hydratace polárních částic: (a)(b) elektrická a geometrická asymetrie molekul vody (δ^+ a δ^- jsou přebytky kladného, resp. záporného náboje); (c) vodíková vazba mezi dvěma molekulami vody ( ) a model dynamických agregátů molekul vody v kapalném skupenství; (d) hydratace kationtu Mg^{2+} (uprostřed); (e) hydratace karboxylové skupiny $-COOH$ vznikající vodíkových vazeb s molekulami vody.

Tab. 3: Podíl vody v některých živočišných organismech

Organismus	Obsah vody (%)
Trepka	Až 99
Chobotnice	90
Dešť'ovka	88
Rak	84
Pstruh	80
Skokan	74
Myš	67
Člověk	60 – 70(80)

Tab. 4: Obsah vody v orgánech, tkáních a tělesných tekutinách dospělého člověka

Orgán, tkáň, tekutina	Obsah vody (%)
Tuk	25 – 30
Kosti	16 – 46
Játra	70
Kůže	72
Mozek - bílá hmota	70
Mozek - šedá hmota	84
Svaly	76
Srdce	79
Vazivo	60 – 80
Plíce	79
Ledviny	82
Krev	83
Krevní plazma	92
Žluč	86
Mléko	89
Moč	95
Slina	99,4
Pot	99,5

Funkce vody:

1. Rozpouštědlo, ionizace solí, zásad, kyselin, osmotické jevy
2. Disperzní fáze pro koloidy (bílkoviny, glykogén)
3. Reakce prostředí (koncentrace H⁺ a OH⁻ iontů)
4. Termoregulace živočichů

Přísun vody x ztráty vody

Voda

Člověk 70 kg (42 kg vody)

denní ztráty:

1 500 ml moč

150 ml stolice

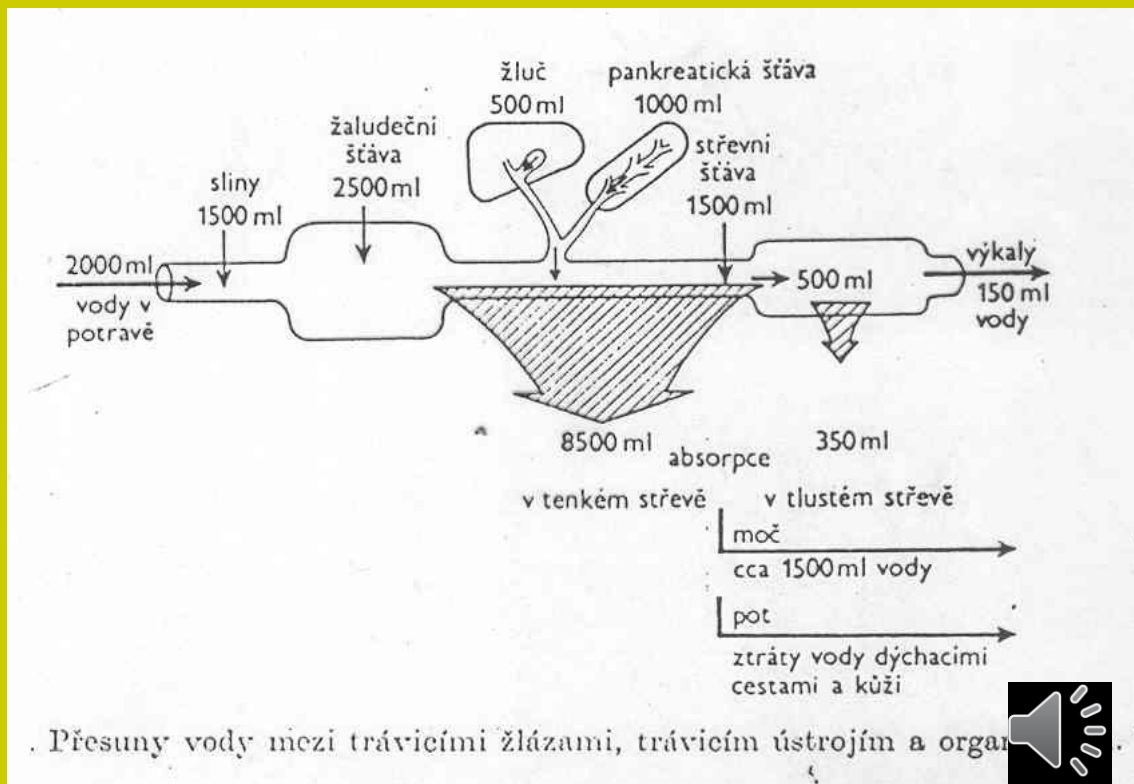
900 ml výpar

Doplňování:

potrava 800 (–) ml

nápoje 950 (–) ml

metabolická voda 250 ml

Anorganické látky (soli)

- a) rozpustné
- b) nerozpustné

Organické látky

Všude kolem nás, stavební jednotky živých soustav

Základní organické látky: Sacharidy, lipidy, bílkoviny, NK

Základ: řetězce atomů C (otevřené, cyklické)

Uhlovodíky – C a H,

– el. náboj rozložen nesymetricky, nepolární látky,
nerozpustné ve vodě, rozpustné v organických
rozpouštědlech

Polarita funkčních skupin – většina organických látek má jednu a více funkčních skupin s polárními vlastnostmi (tj. schopnost tvorby vodíkových vazeb) nebo elektrolyticky disociovat.

SACHARIDY

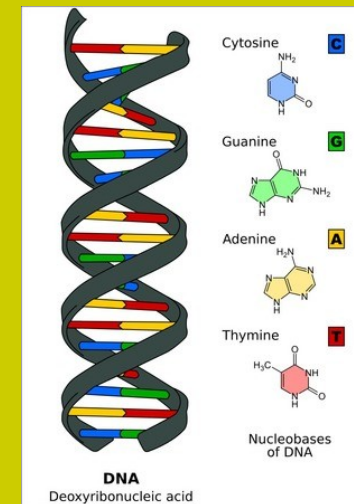
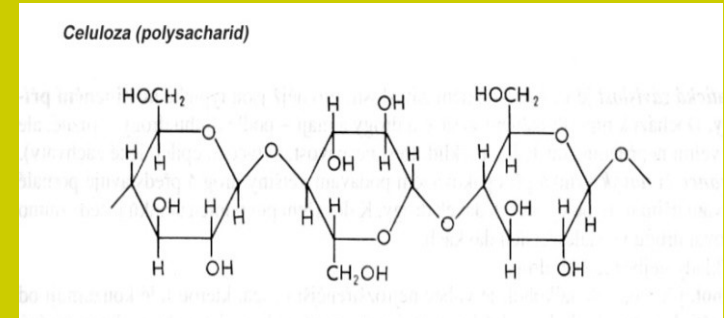
Charakteristika sacharidů

- nejrozšířenější organické látky, tvoří největší podíl organické hmoty na Zemi
- česky nesprávně cukry! - Jako cukr lze označit pouze takový sacharid, který se nám jeví jako sladký → cukry jsou tedy pouze **monosacharidy** a některé **disacharidy**
- **SACHARID = GLYCID**
- Molekuly tvořeny atomy: uhlíku, vodíku a kyslíku
- Chemicky jsou odvozeny od jednoduchých uhlovodíků nahrazováním některých jejich vodíků následujícími funkčními skupinami: hydroxylovou (OH), aldehydickou (-COH), ketonickou (-CO-) a karboxylovou (-COOH)
- Vlastnosti fyzikální x chemické (redukční účinky: karbonylová sk. C plus dvojná vazba (ald nebo ket) → karboxylová sk)

Význam sacharidů

- Mezi sacharidy, lipidy a bílkoviny = hlavní živiny (50-55%), ženy 250-300 g, muži 280-310 g
- Stavební materiál (tunicin, celulóza)
- Příjem z potravy (alternativně je může organismus získat látkovou přeměnou aminokyselin (z proteinů) či glycerolu (z lipidů))
- Energetický zdroj - krátkodobá zásobárna energie (škrob, inulin...) (monosacharidy, disacharidy)
- Součást nukleotidů a nukleosidů (struktura DNA)
- Součást fyziologicky významných látek (koenzymy, hormony, antibiotika)

Chemické vlastnosti

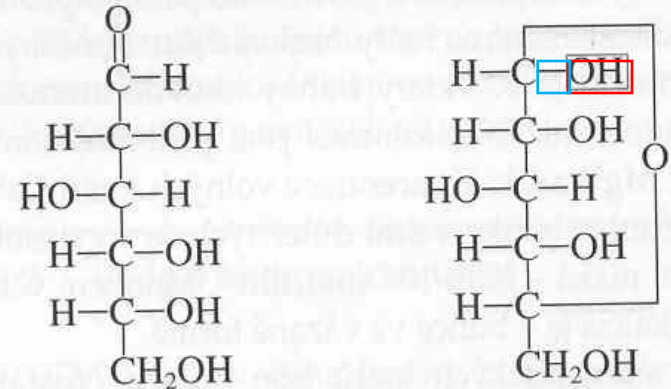
Cukry – sacharidy

Přirozené organické látky, většinou rostlinného původu. Odvozeny z polyalkoholů dehydrogenací (odštěpení H) jedné alkoholické (hydroxylové –OH) skupiny v karboxylovou (=O).

–OH na každém C + aldehydická nebo ketonická skupina. Tato tvoří s –OH na vzdálenějším konci poloacetalovou vazbu – vzniká 5-i (6-i)členný cyklus s O. Místo původní karbox(n)ylové skupiny poloacetalový hydroxyl.

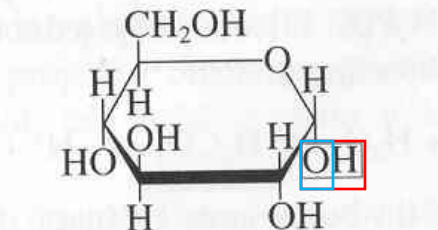
Chemické vlastnosti v důsledku mnoha –OH polárních hydroxylových skupin (glykosidická vazba).

odštěpení H) jedné alkoholické (hydroxylové –OH)

aldehydová forma

lineární vzorec
cyklická forma

prostorové uspořádání
(poloacetalový hydroxyl červeně)

glukóza

Chemické vlastnosti

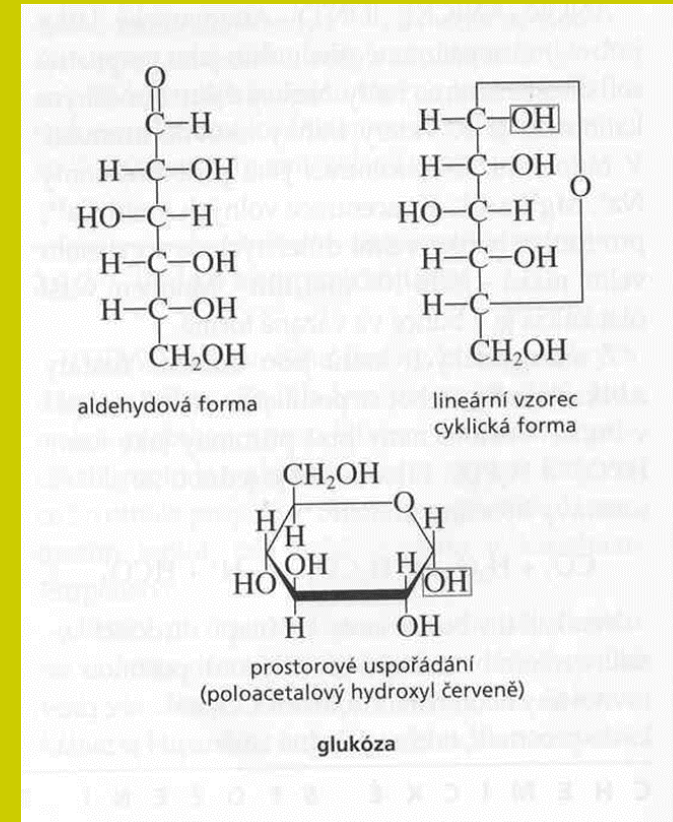
Chemické vlastnosti v důsledku mnoha –OH polárních hydroxylových skupin (glykosidická vazba). **Glykosidickou vazbou se označuje acetálová vazba sacharidů s hydroxylovou skupinou (-OH) postranního řetězce**

u složených cukrů

1. aminokyselin (v proteinu) nebo
2. jiného sacharidu nebo různých
3. derivátů lipidů

Nestálost glykosidické vazby

(v kyselém prostředí, enzymatické štěpení ...)
i glukázami

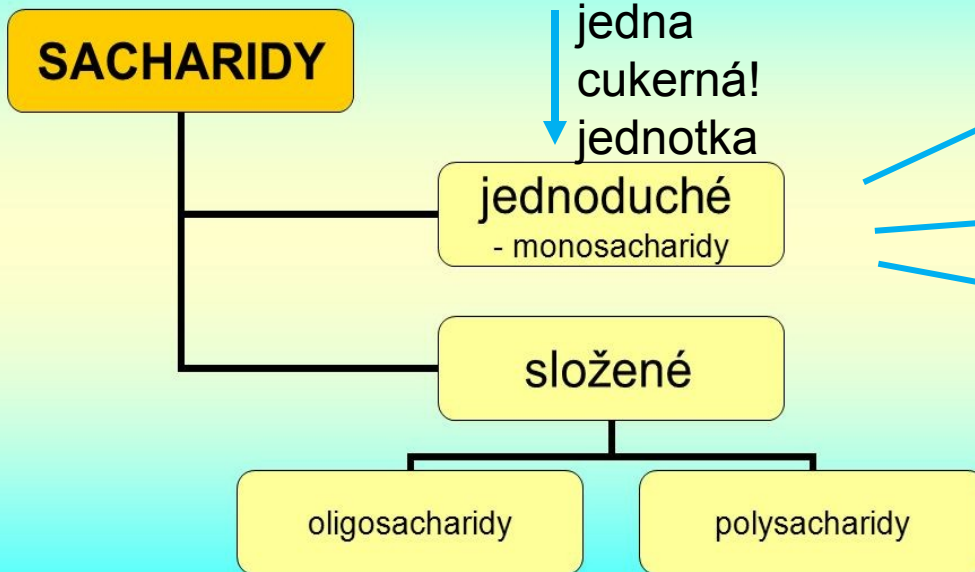

zástupci sacharidů

- Monosacharidy – 1cukerná jednotka
glukóza („hroznový cukr“), fruktóza („ovocný cukr“), galaktóza
- Oligosacharidy – (2 – 10)
  - Dis: Sacharóza („řepný cukr“) – fruktóza + glukóza
  - Maltóza („sladový cukr“) – 2 molekuly glukózy
  - Laktóza („mléčný cukr“) – glukóza + galaktóza
- Polysacharidy – ≥ 10
  - Škrob** (nejdůležitější produkt metabolismu rostlin), **glykogen** (rezervní látka u živočichů), **inulin** (polymer fruktozy, vláknina, prebiotikum), **celulóza** (tvoří větší část rostlinné tkáně, zvířata mají speciální bakterie k trávení), **chitin** (tvoří exoskelet členovců, buněčnou stěnu hub a řas, heparin (zabraňuje srážení krve)

ROZDĚLENÍ SACHARIDŮ

cyklické

necyklické

aldózy (CHO)

Funkční skupiny

ketózy (R-CO-R)

Dle počtu C

tvoří **2 - 10** monosacharidových pod jednotek (významné **DISACHARIDY**)

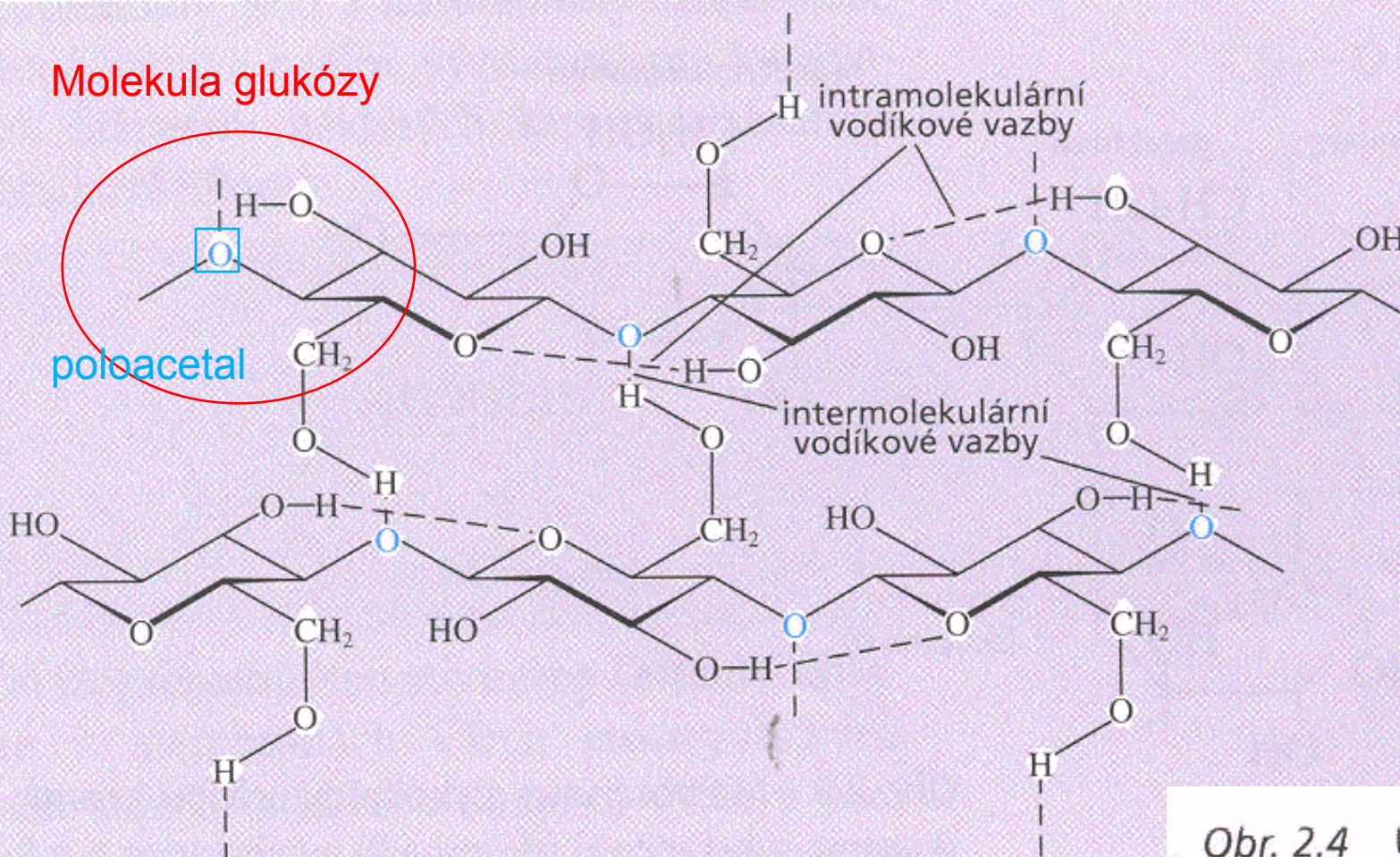
jsou složeny z **deseti, stovek až tisíců cukerných jednotek**. Čím delší řetězec, tím pomalejší je uvolňování glukózy

Molekula glukózy

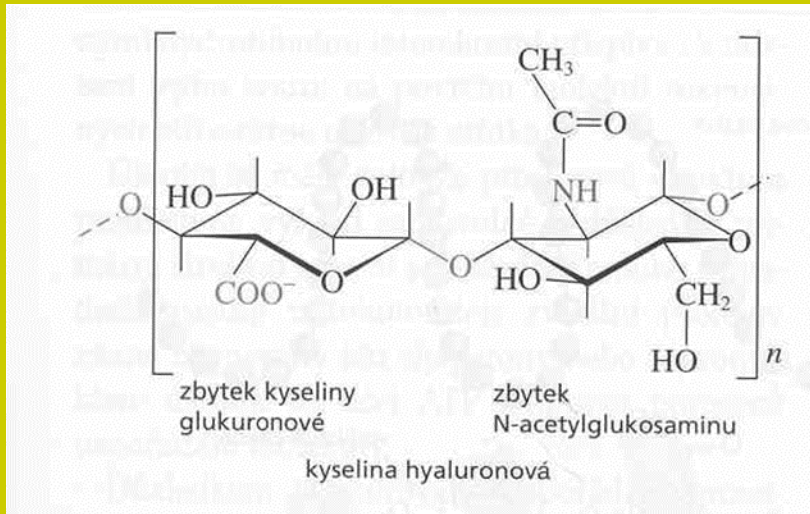
celulóza

Obr. 2.4 Úseky dvou paralelních molekul celulózy.

Intramolekulární vodíkové vazby udržují přímou řetězce, intermolekulární d... řetězce pohromadě

Kyselina glukuronová – derivát glukózy svojí vazbou na málo polární látky zvyšuje jejich rozpustnost ve vodě, a tím vylučovatelnost, je také součástí několika významných polysacharidů, např. kyseliny hyaluronové, které tvoří podstatnou část mezibuněčné hmoty v některých tkáních.

Chemické vlastnosti

Složité cukry - kondenzace minimálně 2 a více molekul prostřednictvím reaktivního hydroxylylu

Složené cukry – s necukernou složkou

Glykosidickou vazbou se označuje acetálová vazba sacharidů s hydroxylovou skupinou (-OH) postranního řetězce

1. aminokyselin (v proteinu) nebo 2. jiného sacharidu nebo 3. různých derivátů lipidů

Vznik karboxylových kyselin:

Oxidace na posledním C – vznik karboxylových kyselin – s vysokou polaritou –COOH

Monokarboxylové kyseliny – slabé, soli hydrolyzovány, malé rovnovážné množství nedisociovaných molekul.

Di- a trikarboxylové kyseliny polárnější, v neutrálním roztoku se jako nedisociované nevyskytují.

Další poznatky

- **Vláknina:** směs nestravitelných (nebo jen částečně stravitelných) polysacharidů – lepší trávení, předcházení diabetu, či rakoviny tlustého střeva, pro- a prebiotika
- **Glykemický index (GI)** je údaj, který vyjadřuje s jakou rychlostí po požití konkrétní potraviny vzrůstá hladina krevního cukru. Potraviny s nižší hodnotou GI zvyšují glykémii pozvolněji, výhoda při diabetu, nadváze, ale i při prevenci a léčbě kardiovaskulárních onemocnění. snížení rizika hypoglykémie a předčasného nástupu pocitu hladu. U potravin nad 70 GI pocit sytosti zůstává pouze na malou chvíli, poté vzniká hlad. (Vysoký GI je nad 70)
-
- **Glykémie:** koncentrace glukózy v krvi (rozmezí hodnot 3,9–5,6 mmol/l nalačno a po jídle nižší než 10 mmol/l). Pokles glykémie pod hodnotu 3,2 mmol/l se označuje jako hypoglykémie. **hyperglykémie a je základním projevem diabetes mellitus**

Příklady GI potravin

Mezi potraviny s nízkým glykemickým indexem ($GI < 50$) patří zelenina, houby, luštěniny, ořechy, nesladké mléčné výrobky, většina druhů ovoce. Střední hodnotu glykemického indexu ($GI 50-70$) vykazuje celozrnné pečivo, těstoviny, rýže, ovesné vločky, sladké ovoce (banány, hroznové víno, sušené ovoce), müsli tyčinky.

Smažené hranolky	86
Chléb pšeničný bílý	70-80
Celozrnný chléb	56
Sojové boby v konzervě	18
Čokoláda hořká 70 % kaka	22 (mléčná 56)
Kaše ovesná	48
Hroznové víno	56
Meruňky sušené	35
Rýže bílá	64
Glukóza	100
Fruktóza	20
Med	90

Bílkoviny

Co jsou bílkoviny?

Bílkoviny Biopolymery, peptidy ze zbytků aminokyselin (AK). Jejich vazba (peptidická v.) je spojení aminoskupiny (NH_2) a karboxylové skupiny ($-\text{COOH}$) tj. ($-\text{NH}-\text{CO}-$). Řetěžením ztrácí tyto funkční skupiny význam a uplatňují se postranní řetězce s různými funkčními skupinami.

- 21 aminokyselin (čím více jich bílkovina má tím lépe)
- **Esenciální NEUMÍ VYTVOŘIT** (valin, leucin, isoleucin)
- **Semiesenciální DOKÁŽEME SYNTETIZOVAT** (arginin, histidin)
- **Neesenciální UMÍ VYTVOŘIT** (gly, alanin, ser, cys, asparagová, glutamová, tyr, pro)

Rozdělení bílkovin

Podle délky řetězců

- **oligopeptidy** (obsahují 2 – 10 aminokyselin)
- **polypeptidy** (obsahují 11 – 100 aminokyselin)
- **bílkoviny** - proteiny (více než 100 aminokyselin)
- obsahují uhlík (C), vodík (H), kyslík (O), dusík (N), síra (S)(cystein)
- stavební kámen všech buněk (enzymy, hormony, albuminy, globuliny, adrenalin, serotonin, kreatin, karnitin...)
- molekuly v trávicím ústrojí rozloženy na aminokyseliny, trvá poměrně dlouho
- Stejně jako u polysacharidů jsou bílkoviny nepolární.

Rozdělení bílkovin

Dle složení:

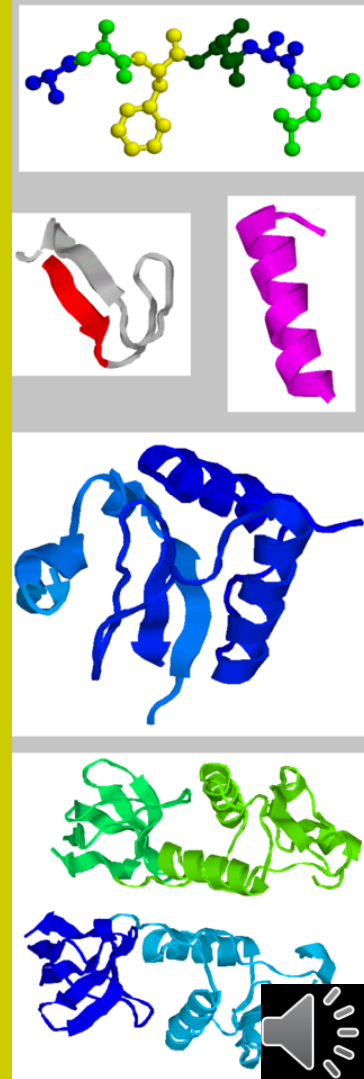
- **jednoduché** - obsahují pouze C, O, H, N, S (**skleroproteiny - vlák a sféroproteiny - glob**)
- **složené** - obsahují i nebílkovinnou část (S, P, kovy) např. hemoglobin, lipoprotein, metaloprotein, glykoprotein

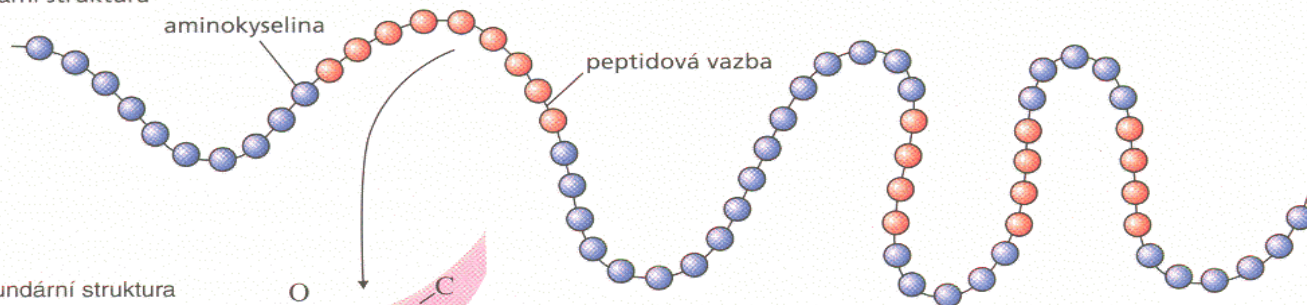
Struktura

vytváří dlouhé řetězce, spojeny peptidovou vazbou

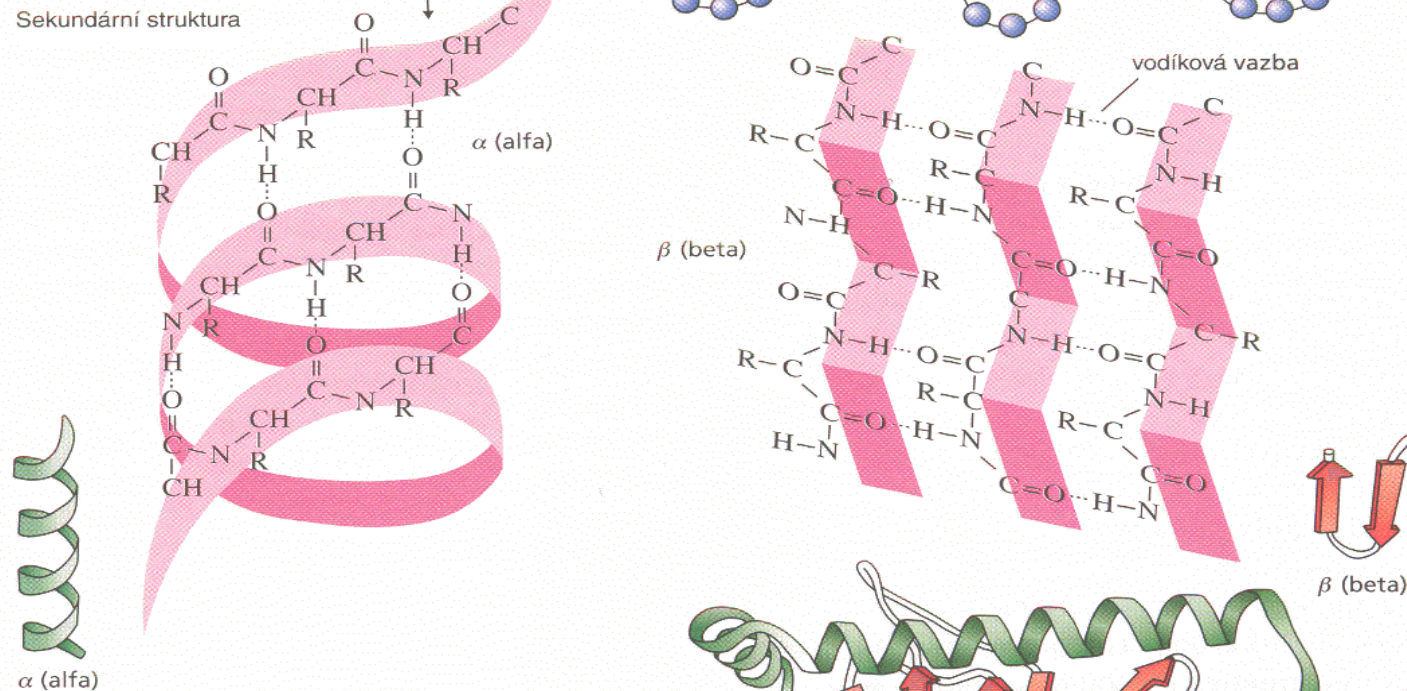
- **primární:** dána pořadím aminokyselin (kódovaných Ak, tj. určených genetickým kódem) v polypeptidovém řetězci, od N-konce k C-konci proteinu v polypeptidovém řetězci.
- **sekundární:** geometrické uspořádání, prostorové uspořádání peptidického řetězce udržované vodíkovými můstky mezi karboxylovou a amino-skupinou
- **terciální:** trojrozměrné uspořádání celého peptidového řetězce a dílčích úseků udržovaná vodíkovými můstky, elektrostatickými silami postranních skupin, disulfidickými vazbami. Význam: postranní řetězce nabývají jiné prostorové vztahy a vytváří ligandy, vazebná místa.
- **kvarterní:** uspořádání podjednotek v aglomeraci, tvořících jednu funkční bílkovinu.
  - sferoproteiny ve vodě nerozpustné (kulovité)
  - skleroproteiny ve vodě nerozpustné (vláknité)

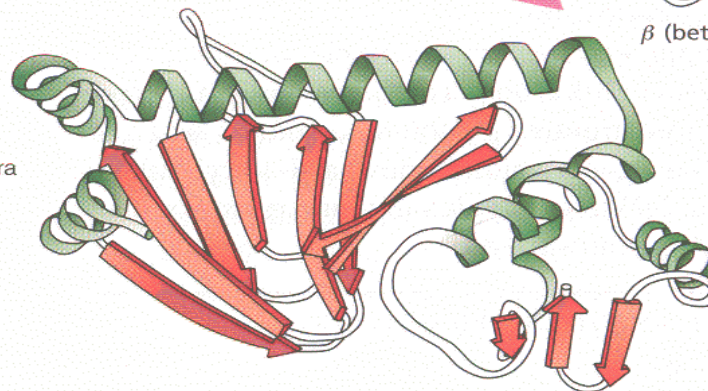
Primární struktura

Sekundární struktura

Terciární struktura

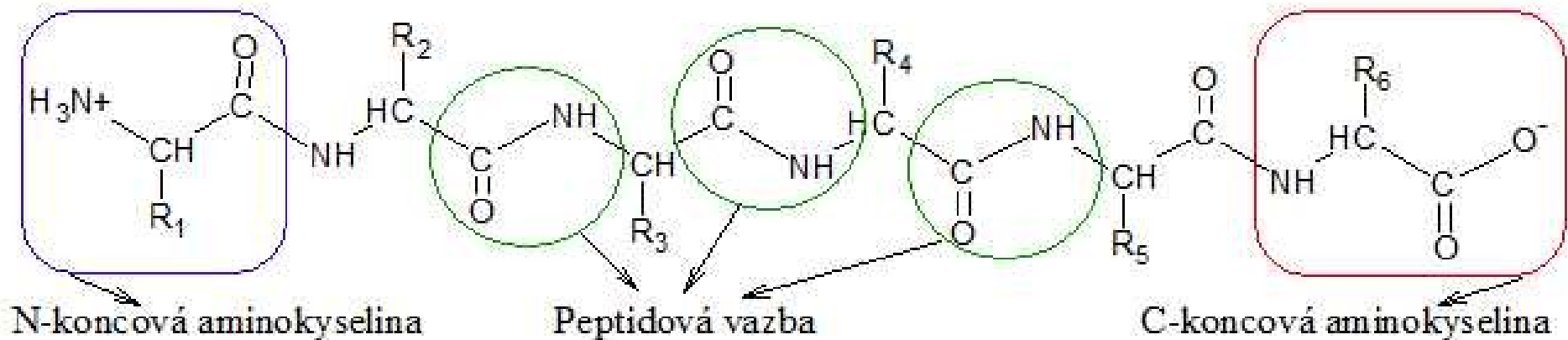

Obr. 2.6 Polypeptidový řetězec je u každého proteinu svinut charakteristickým způsobem. Základní jsou 2 typy sekundární struktury – α -helix a β -struktura (skládání list); barevně je znázorněno prostorové uspořádání řetězce.

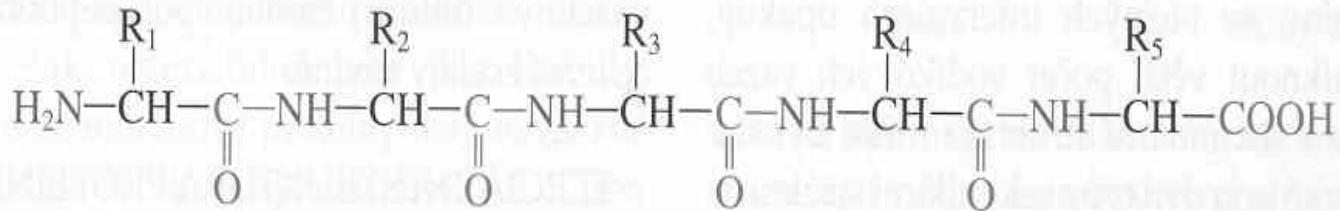
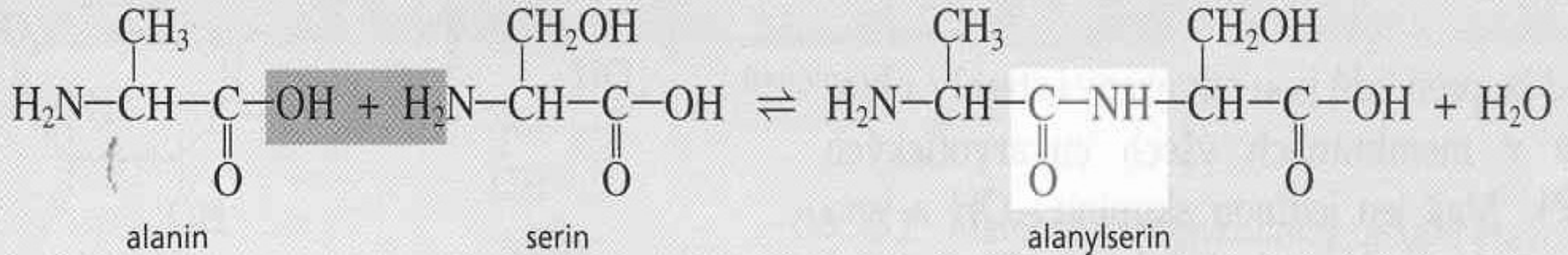
Obr. 2.7 Prostorové uspořádání, tzv. terciární struktura proteinů (červeně části s β -strukturou, zeleně části s α -strukturou).

Koncové skupiny u peptidového řetězce

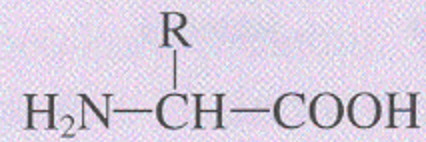
Aminokyseliny – proteiny – bílkoviny

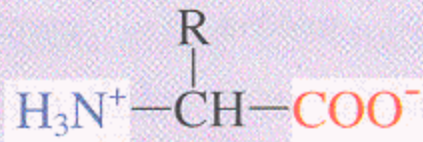
Protaminy (bazické polypeptidy s mnoho **argininem** v mlíčí).

Peptidové hormony hypofýzy (oxytocin a vasopresin), slinivky břišní (inzulin, glukagon). Antibiotika a jedy (penicilin aj., amanitin, faloidin,)

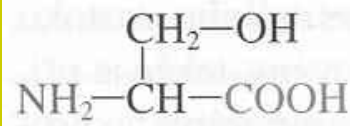

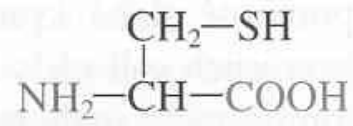
základní tvar

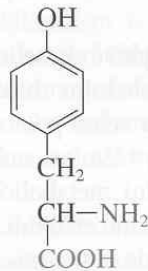
obojetný ion

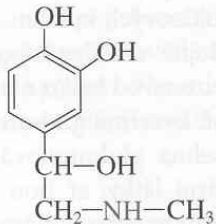
serin

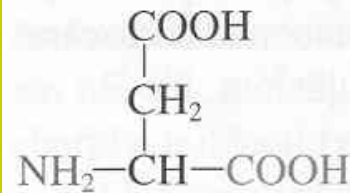
cystein

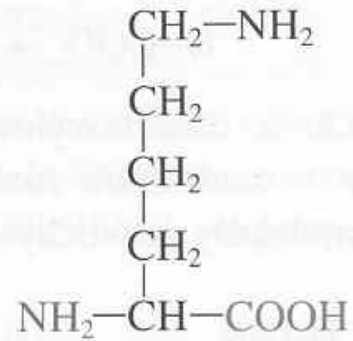
tyrozin

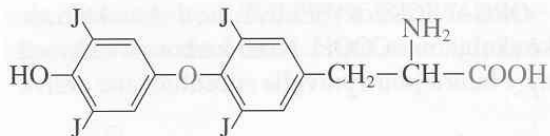
adrenalin

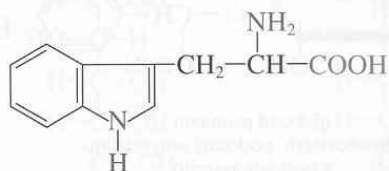
kyselina asparagová

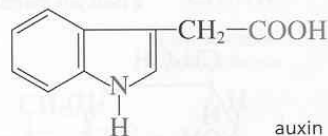
lyzin

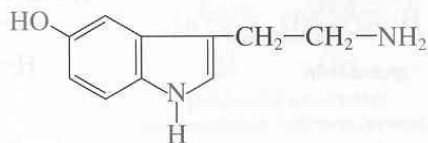
tyroxin (hormon štítné žlázy)

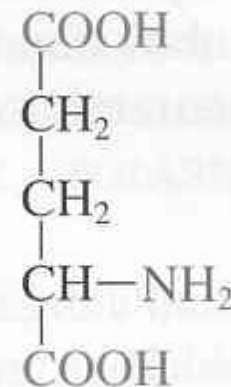
tryptofan

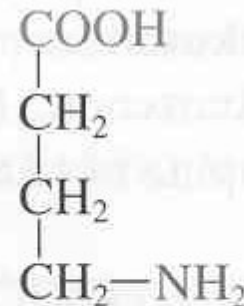
auxin

serotonin

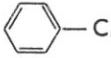
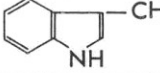

kyselina glutamová

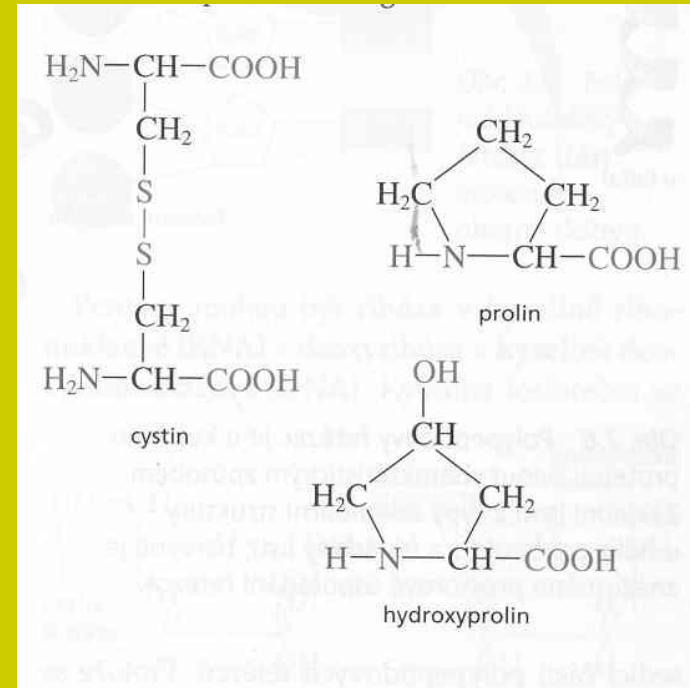

kyselina γ -aminomáselná

Název	Zkratka	R-	Typ
alanin	Ala	CH ₃ -	hydrofobní
leucin	Leu	$\begin{array}{l} \text{CH}_3 \\ \text{CH}_3 \end{array} \text{CH}-\text{CH}_2-$	
isoleucin	Ile	$\begin{array}{l} \text{CH}_3-\text{CH}_2 \\ \text{CH}_3 \end{array} \text{CH}-$	
valin	Val	$\begin{array}{l} \text{CH}_3 \\ \text{CH}_3 \end{array} \text{CH}-$	
prolin	Pro	$\begin{array}{l} \text{CH}_2-\text{CH}_2 \\ \text{CH}_2 \quad \text{CH}-\text{COOH} \\ \quad \quad \quad \text{NH} \end{array}$	
fenylalanin	Phe	 -CH ₂ -	
tryptofan	Trp	 -CH ₂ -	
methionin	Met	CH ₃ -S-CH ₂ -CH ₂ -	polární
glycin	Gly	H-	
serin	Ser	HO-CH ₂ -	
threonin	Thr	$\begin{array}{l} \text{CH}_3-\text{CH}- \\ \quad \quad \quad \text{OH} \end{array}$	
tyrosin	Tyr	HO- -CH ₂ -	
asparagin	Asn	$\begin{array}{l} \text{H}_2\text{N} \\ \quad \quad \quad \diagdown \\ \quad \quad \quad \text{C}-\text{CH}_2- \\ \quad \quad \quad \diagup \\ \quad \quad \quad \text{O} \end{array}$	
glutamin	Gln	$\begin{array}{l} \text{H}_2\text{N} \\ \quad \quad \quad \diagdown \\ \quad \quad \quad \text{C}-\text{CH}_2-\text{CH}_2- \\ \quad \quad \quad \diagup \\ \quad \quad \quad \text{O} \end{array}$	
cystein	Cys	HS-CH ₂ -	bazický
lysin	Lys	H ₂ N-CH ₂ -CH ₂ -CH ₂ -CH ₂ -	
arginin	Arg	$\begin{array}{l} \text{H}_2\text{N}-\text{C}-\text{NH}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}_2- \\ \quad \quad \quad \parallel \\ \quad \quad \quad \text{NH} \end{array}$	
histidin	His	$\begin{array}{l} \text{CH}=\text{C}-\text{CH}_2- \\ \quad \quad \quad \diagdown \quad \diagup \\ \quad \quad \quad \text{N} \quad \quad \text{NH} \\ \quad \quad \quad \diagup \quad \diagdown \\ \quad \quad \quad \text{CH} \end{array}$	kyselé
kyselina asparagová	Asp	HOOC-CH ₂ -	
kyselina glutamová	Glu	HOOC-CH ₂ -CH ₂ -	

Dělení podle funkčních skupin

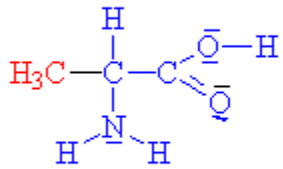
Esenciální aminokyseliny:

Val, leu, izoleu, lyz, met, treo, trypto, tyr, fenyla

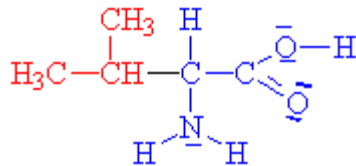
Aminokyseliny nepolární

alanin

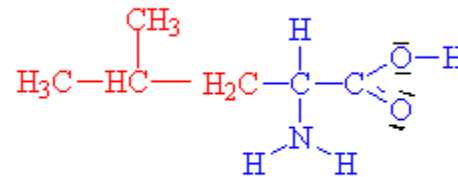
Ala A

valin

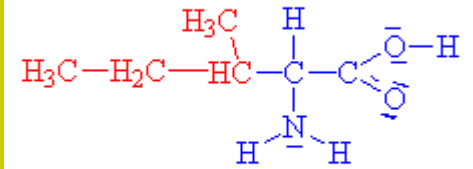
Val V

leucin

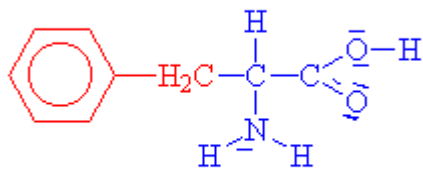
LEU L

isoleucin

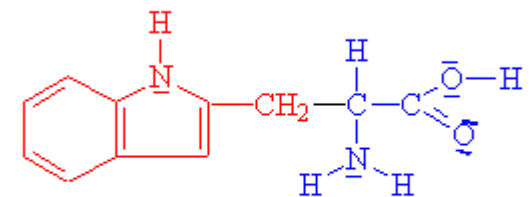
Ile I

fenylalanin

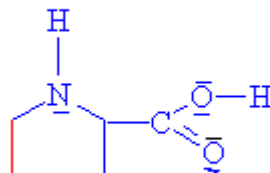
Phe F

tryptofan

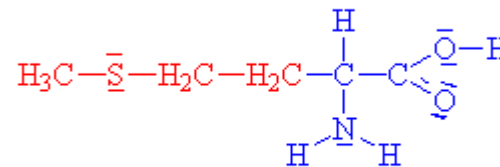
Trp W

prolin

Pro P

methionin

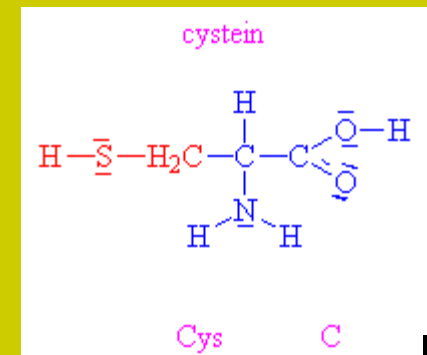
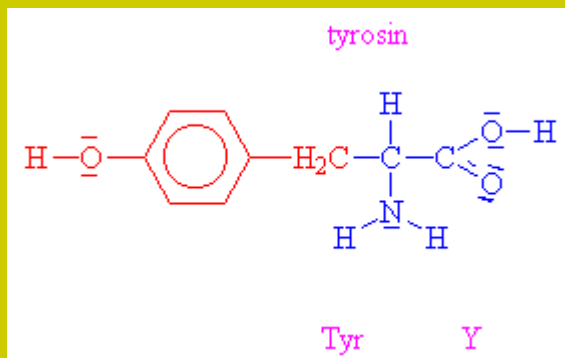
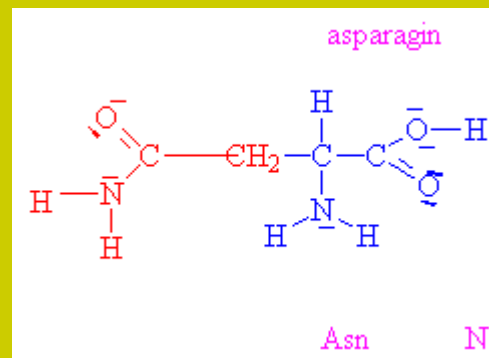
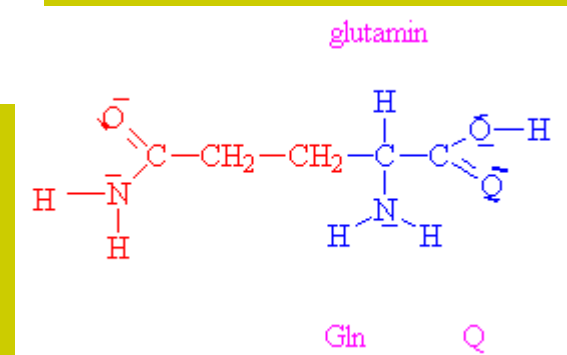
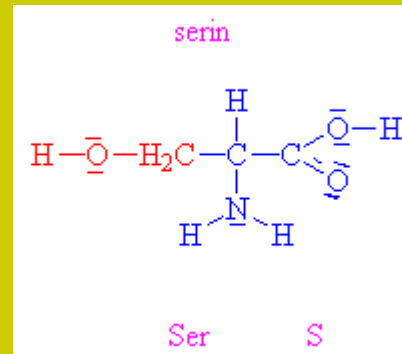
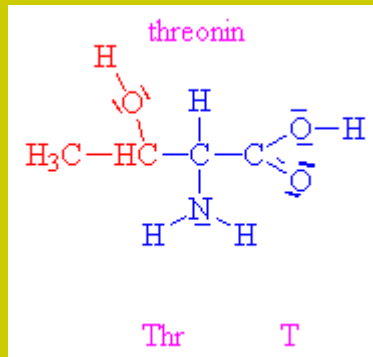
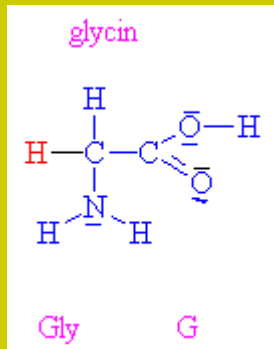
Met M

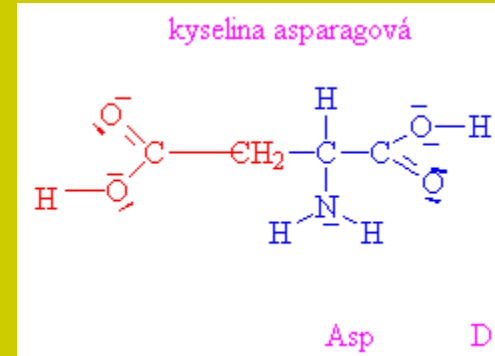
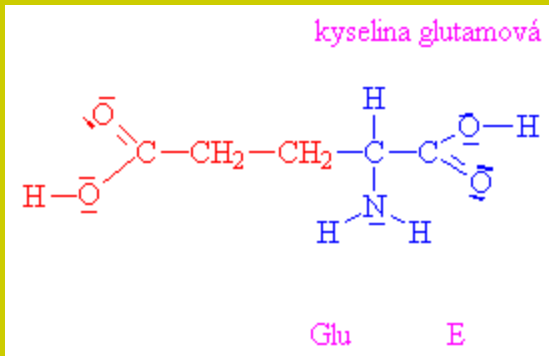
Aminokyseliny polární

Nenulový náboj

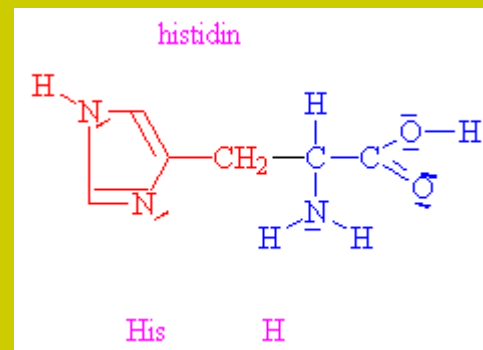
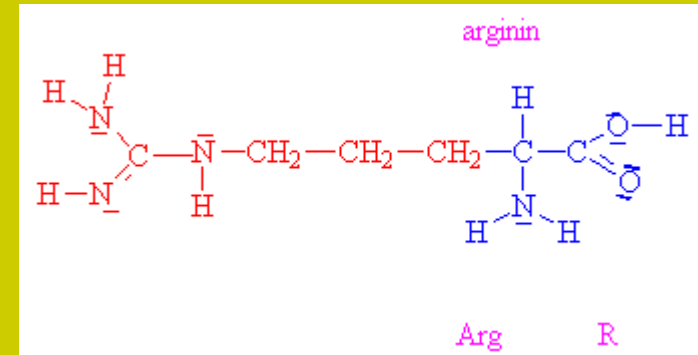
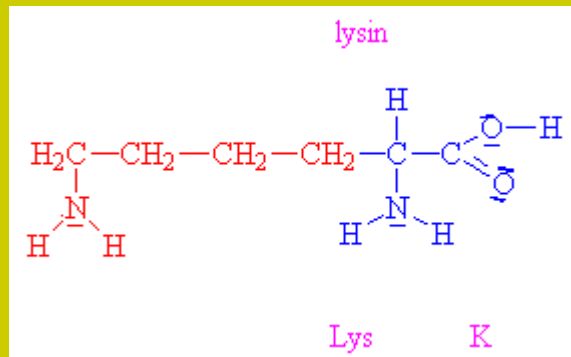
Aminokyseliny kyselé

2 skupiny COOH

Aminokyseliny bazické

2 skupiny NH₂

Jaká je funkce bílkovin v těle?

stavební

- *keratin* (vlasy, nehty)
- *kolagen* (kosti, šlachy, chrupavky)

transportní a skladovací

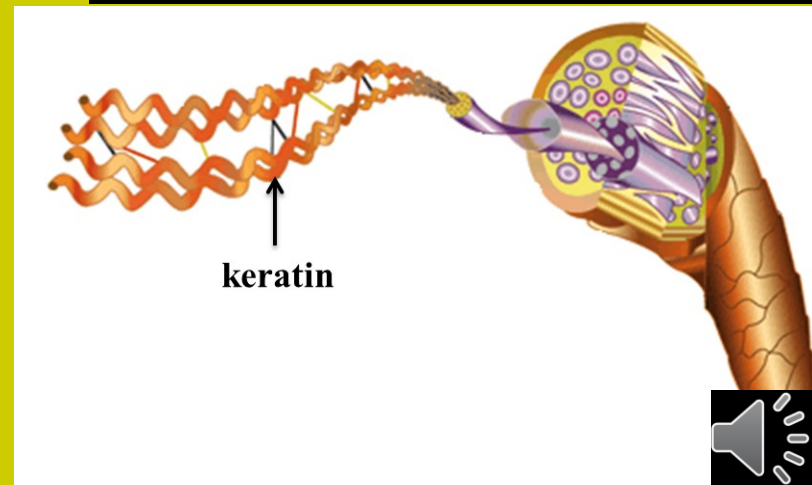
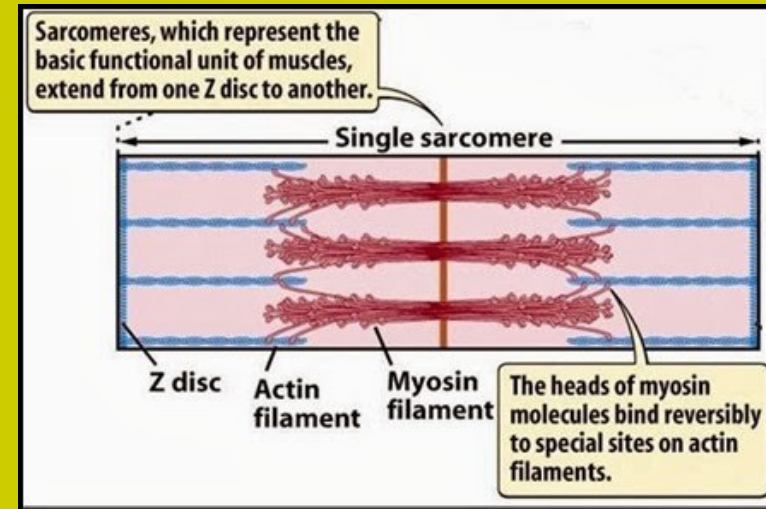
- *hemoglobin*

pohybová - *aktin, myosin*

řídící – *enzymy, hormony*

obranná - *fibrin...*

(energetická)

OBSAH BÍLKOVIN VE 100g

1 g bílkovin

14 kJ energie

Čerpání energie z bílkovin **není** pro tělo **výhodné!**

Jaké jsou zdroje bílkovin?

ŽIVOČIŠNÉ (doporučeno)

- **vejce** (3 - 4 x týdně- dnes už není pravda)
- **maso** (libové)
- **mléčné výrobky** (2 - 4 porce denně)
- **ryby** (2 x týdně)

ROSTLINNÉ

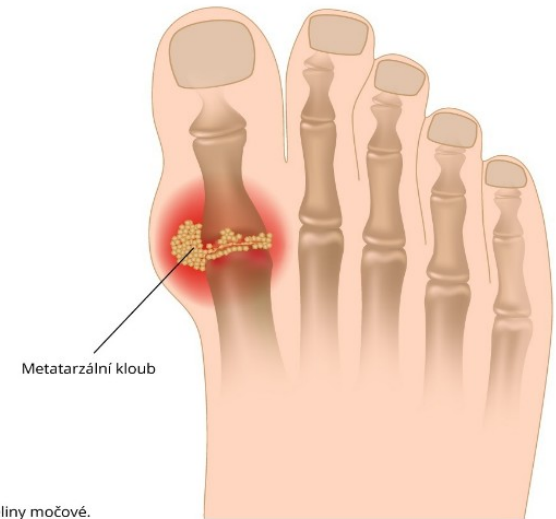
- luštěniny (soja)
- ořechy
- semena
- obiloviny

0,8 g – 1g bílkovin/kg hmotnosti/den

Dna – podagra – pakostnice

Usazené krystaly kyseliny močové.
Artritida – zánět kloubu.
Kloub bolestivý, oteklý, s dočasnou ztrátou hybnosti.

sygma.cz

Nedostatek = zastavení růstu
pomalé hojení ran
narušení obranyschopnosti
poškození orgánů

Přebytek = zvýšení tlaku krve
neadekvátní zatížení jater a ledvin (kyselina
močová v krvi = DNA)

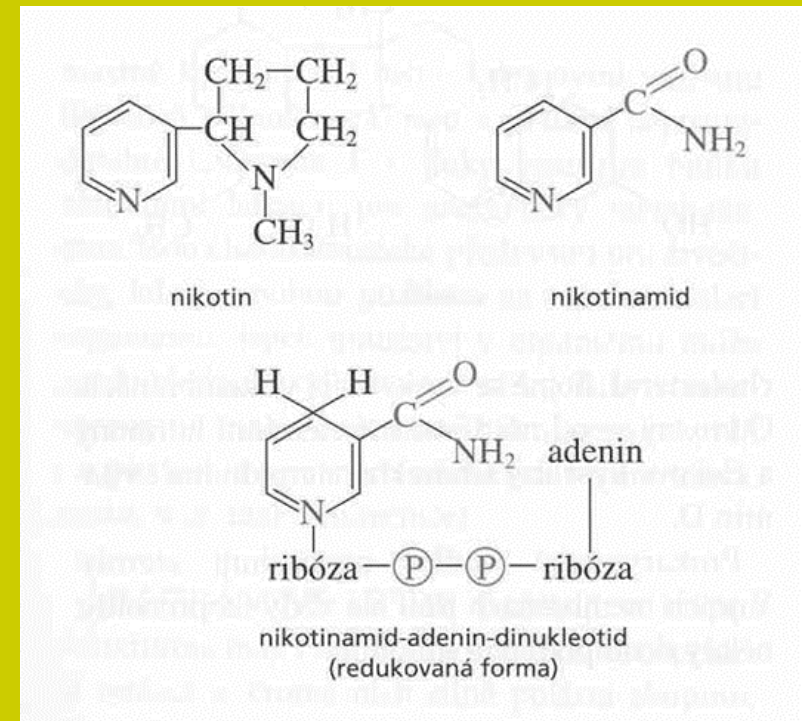
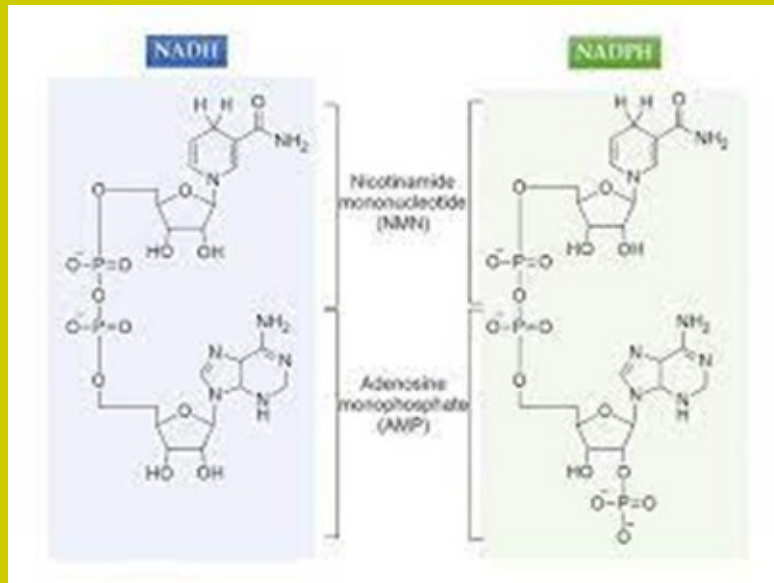

Další dusíkaté látky

Alkaloidy – dusíkaté rostlinné sloučeniny většinou toxické pro živočichy.

Meziprodukt vzniku **nikotinu tabáku** amid **kyseliny nikotinové** (vitamin řady B) je složkou koenzymů **NAD** (nikotinamid-adenin-dinukleotid) a **NADP** (n...fosfát) pro přenos vodíku v buňce – makroergní vazby

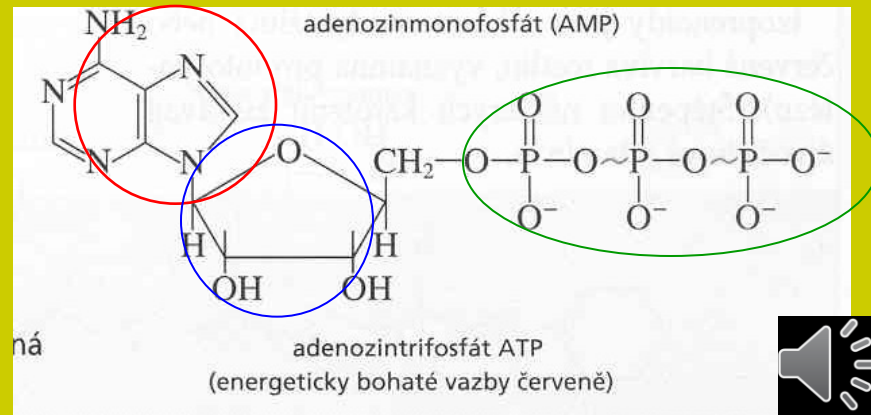
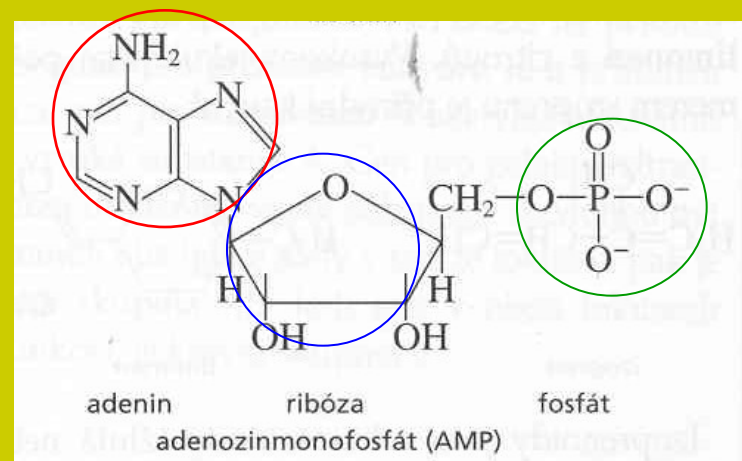
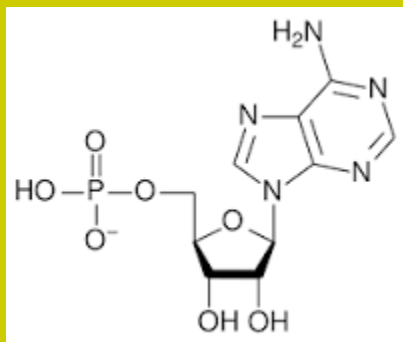
makroerní vazby

Nukleotidy – trojsložková makroerní sloučenina AMP, ATP

N-cyklická báze

- **pentóza** (ribóza nebo deoxyribóza)
- **kyselina hydrofosforečná** (mono až tri)

AMP

Lipidy

obecně jsou estery vyšších karboxylových kyselin (**tuky, vosky, a složené lipidy** (jako fosfolipidy, lecitiny, kefaliny, sulfamidy, steroly, glykolipidy, lipoproteidy aj.)

Tuky

Nasyčené

Nenasycené

Mono-nenasycené

Poly-nenasycené

Omega-6

Omega-3

Živočišné tuky,
Kokosový tuk

Ořechy,
Avokádo,
Olivový olej

Rostlinné
oleje,
Semena

Ryby,
Mořské
plody

Tuky jsou estery vyšších mastných kyselin (MK) a glycerolu.

Nerozpustné ve vodě, zásobní zdroj energie.

Nasyčené a nenasycené MK (s dvojnými vazbami). Nízký obsah kyslíku v molekule tuku.

Vosky – estery jednosytných víceuhlíkatých alkoholů a MK. Stálejší než tuky. Rostlinné i živočišné vosky (včelí v. – myricin – ester k. palmitové s myricialkoholem $C_{30}H_{61}OH$).

Mastné kyseliny MK:

Nasyčené:

Máselná	4C	máslo (3-4 %)
Kapronová	6C	máslo, kozí mléko, kokos., palmový o.
Kaprylová	8C	dtto
Kaprynová	10C	dtto
Laurová	12C	tuk: vavřín (35), kokos (<50), palm. ořech
Myristová	14C	palmový olej (<47), kokos (<18), vorvaní tuk (16)
Palmitová	16C	palmový tuk (<47), bavlněný o. (<23), kostní tuk (20), máslo (<29), sádlo (v. <32, h. <33)
Stearová	18C	lůj (<29), kost.t.(20), sádlo(<16), máslo(<11), palmový o.(<8)
Arachová	20C	o.podzemnicový (<4), řepkový
behenová, lignocerová, feritová		

Nenasycené:

Palmitoolejová	16C	II	rybí o., máslo (4)
Olejová	18C	II	všechny oleje (80), tuky (30-50)
Eruková	22C	II	o.řepkový(45-55), hořčič.(>30)
Linolová	18C	II.II	o.(±50): lněný, mákový, slunečnicový
Linolenová	18C	II.II.II	o. vysých.: (lněný, konopný)
Eleostearová	18C	II.II.II.II.	dtto (čín.dřev.)
Arachidonová	20C	II.II.II.II.	jater.tuky, fosfolipidy
Klupanodonová	22C	II.II.II.II.II	rybí o., fosfolipidy

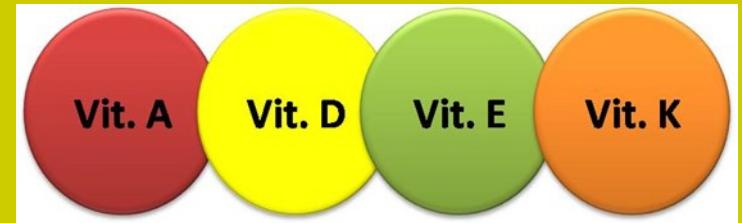
K. linolová, linoleová a arachidonová nepostradatelné (esenciální) – vitamín „

Tuky

Rozdělení tuků

rostlinné a živočišné - energetická hodnota je stejná
prospěšné a „špatné“

Funkce

- Základní složka potravy, nezbytná pro fungování organismu
- Zásobárna energie -mají vysokou energetickou hodnotu (38 kJ) → Jsou nositeli chutě
- Pomáhají udržovat tělesnou teplotu
- Ochraňují vnitřní orgány (tvoří jejich obal)
- Napomáhají vzniku důležitých látek (testosteron)
- Při odbourávání tuků působí nenasycené tuky
- Některé vitamíny jsou v nich rozpustné, napomáhají jejich přenosu A, D, E, K
- Nevhodný výběr a nadměrná konzumace zvyšuje riziko vzniku řady onemocnění (kardiovaskulární, cukrovka)

Denní příjem tuků

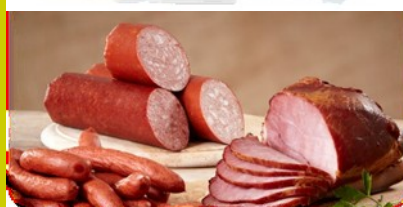
- příjem tuků by neměl být více jak 35 % z celkového energetického příjmu
- nadměrný příjem nevhodných tuků je spojen s rizikem:
  - vzniku nadváhy a obezity - adipocyty
  - s onemocněním srdce a cév
  - s rozvojem některých typů nádorů
- nutné hlídat množství i kvalitu tuků a zastoupení jednotlivých MK

Nasyčené mastné kyseliny :

- Bez dvojné vazby v uhlíkovém řetězci » tepelně stálejší
- Vhodné ke smažení
- Přítomny hlavně v živočišných tucích
- Z rostlinných zdrojů – palmojadrový tuk, kokosový tuk, kakaové máslo, pokrmové tuky
- Zvyšují hladinu cholesterolu, nadbytek tuků s nasycenými mastnými kyselinami vede k zánětlivým procesům v mozku, degeneraci nervových spojů (synapsí) a poklesu poznávacích funkcí, jako je paměť či orientace.
- Konzumaci nasycených mastných kyselin bychom měli snižovat na daný poměr mezi nasyc a nenasyc.MK

kde to lze, tam nahradit „nasyčené“ tuky nenasycenými.

Průměrné zastoupení nasycených mastných kyselin v tuku

kokosový tuk	90 %
palmojadrový tuk	80 %
mléčný tuk	66 %
palmový tuk	50 %
sádlo	45 %
olivový olej	15 %
řepkový olej	7 %

Nenasycené MK

V oblasti doplňků stravy se nejčastěji setkáváme s nenasycenými mastnými kyselinami známými pod označením omega 3.

- dle místa dvojně vazby:
- 1. omega – (neesenciální, vycházení z kyseliny olejové) a 2. esenciální omega – 3, 6
- esenciální omega – 6 (jsou odvozené od linolové kyseliny, zahrnují kyselinu arachidonovou)
- Omega-3 nenasycené mastné kyseliny (odvozené od linolenové kyseliny a zahrnuje aktivní eikosapentaenovou kyselinu EPA)
- jsou důležité pro růst, rozmnožování, funkci mozku, očí
- Jsou podstatnou součástí buněčných membrán, které jsou nezbytné pro růst, vývoj a funkce imunitních buněk
- Umožňují systézu látek s imunitními vlastnostmi eikosanoidů (leukotrieny a prostaglandiny, tromboxany), ovlivňují genové regulace a jsou vnitrobuněčné signalizační molekuly

Trans a cis konfigurace

Většina přírodních nenasycených mastných kyselin se vyskytuje v konfiguraci cis. **Trans izomery** (transmastné kyseliny nebo TRANS) vznikají (při jednom ze způsobů ztužování rostlinných olejů částečnou hydrogenací) a nachází se ve velmi malém množství v tuku přežvýkavců.

zvyšují hladinu cholesterolu mnohem více než cis nasycené mastné kyseliny (zvyšují tak riziko aterosklerózy)

Zdroje: ztužené polevy, méně kvalitní "čokoládové" cukrovinky, náhražky čokolád a mléka, smažené výrobky, trvanlivé pečivo, dorty aj.

Cis-mononenasycené kyseliny zrychlují odbourávání lipoproteinů, snižují tak hladinu cholesterolu v krvi a regulují (LDL a HDL).

Které tuky jsou nejlepší a kterým se vyhnout?

Stravování

- **Nejzdravějšími** tuky jsou ty, které nebyly tepelně upraveny.
- Zdroje: tučné ryby (losos, makrela), řepkový olej, máslo, vejce, ořechy a semínka, avokádo, olivy...
- **Nejhoršími** tuky jsou přesmažené oleje a vysoce průmyslově upravované oleje.

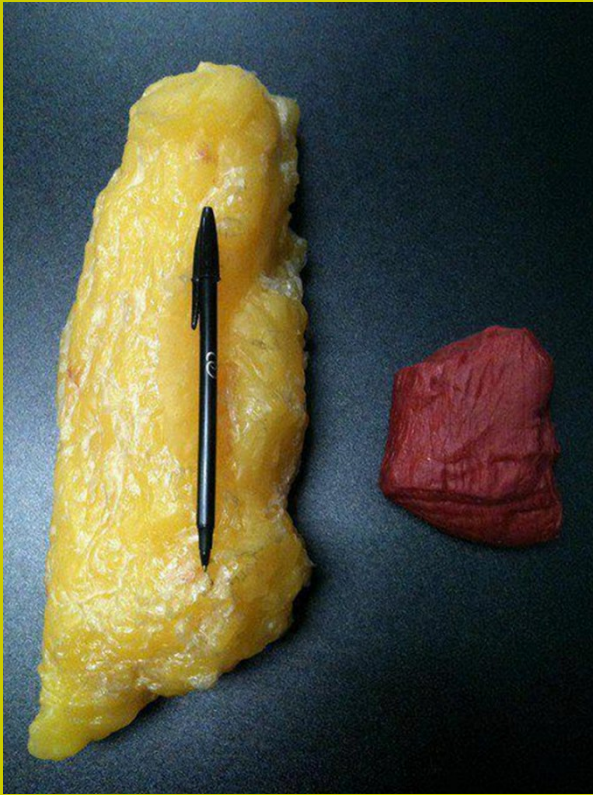

Obsah tuku - stravování

Potravina	% tuku
Slanina	85,3
Máslo	81,1
Pistácie	54,7
Mák	40,8
Žloutek	32,5
Pribináček	17
Máslová vánočka	10,1
Slané tyčinky	6
Jahodový koktejl	1,92
Vaječný likér	0

Tuk a svalová hmota

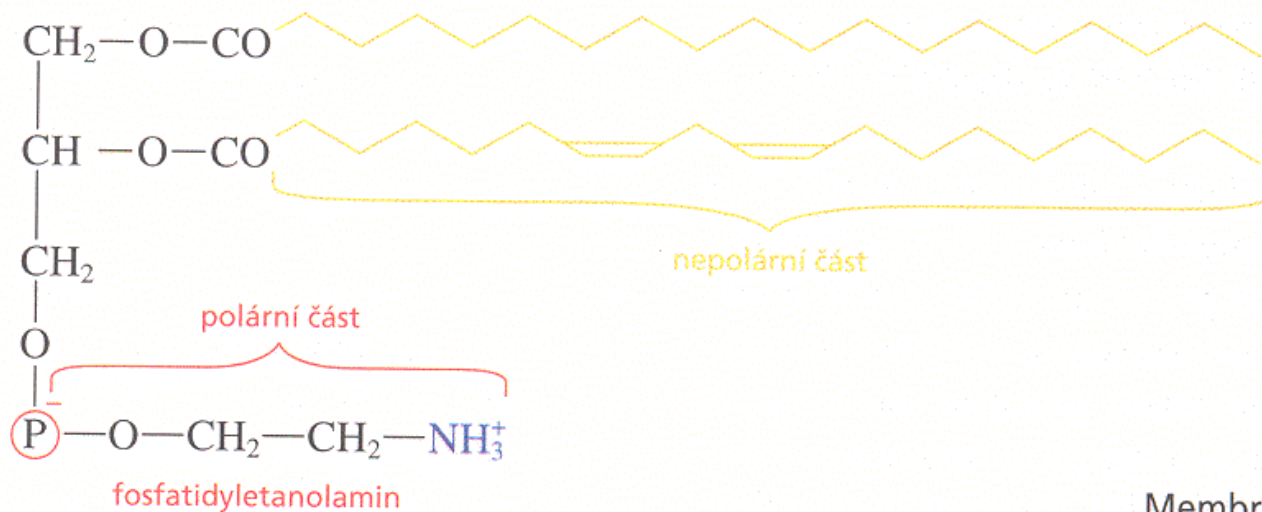
- Oba útvary na obrázku váží přibližně stejně ale rozdíl jejich objemů je pozoruhodný.
- Svaly naplněné vodou jsou těžší než bezvodý tuk

Membránové lipidy – stavbou podobné tukům: dva dlouhé nepolární řetězce a silně polární skupina.

Fosfolipidy – př. zbytek kyseliny trihydrofosforečné s malou polární organickou molekulou (třeba cholin)

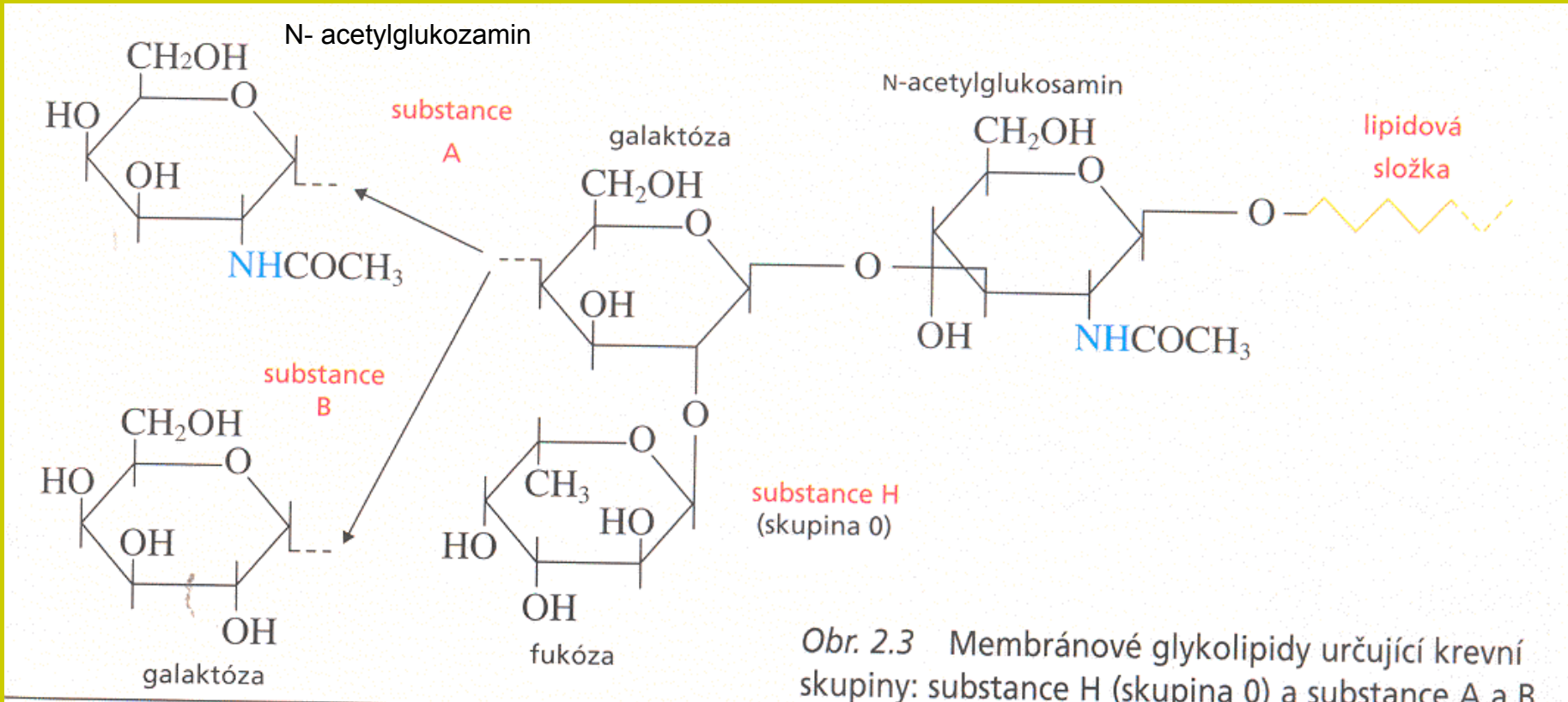
Glykolipidy – hexóza nebo polysacharid, př. s trisacharidem N-acetylglukosamin-galaktoza-fukóza (0) jsou součástí krevních skupin

Membránový fosfolipid.

Glykolipidy známé

Obr. 2.3 Membránové glykolipidy určující krevní skupiny: substance H (skupina 0) a substance A a B

Nepolární látky

Zmíněné **uhlovodíky** – hlavně rostlinného původu.

Odvozeny od **izoprenu** (2-metylbutadienu)

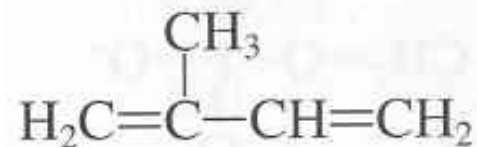
Izoprenoidy vznikají kondenzací nejméně dvou pětiuhlíkatých jednotek – viz limonen z citrusů.

Patří sem i karotenoidy (žlutá a červená barviva rostlin), významné i pro živočichy jako vitamin A.

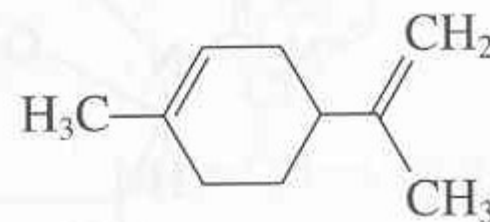
Od izoprenoidů odvozujeme i málo polární **steroly**.

Živočišný **cholesterol** se vyskytuje v membránách.

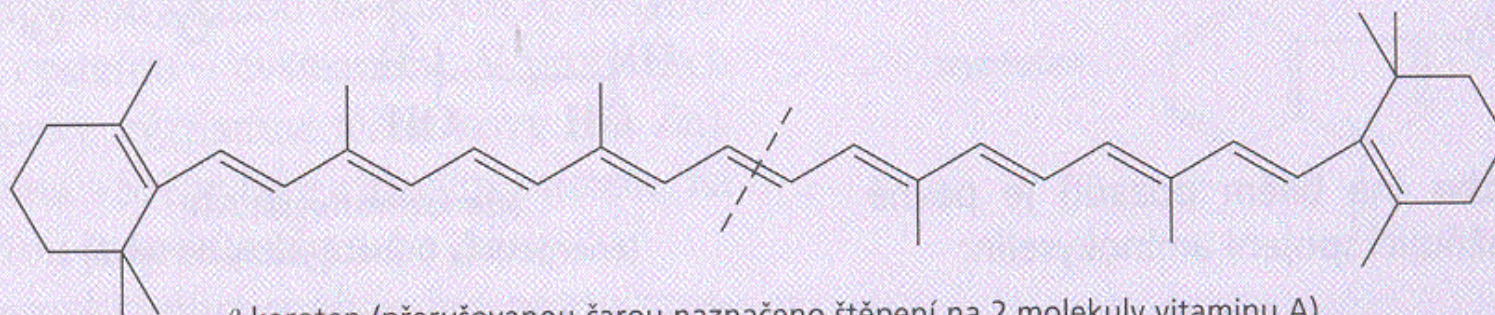
Odvozují se od něj **živočišné steroidní hormony, žlučové kyseliny i vitamin D.**

izopren

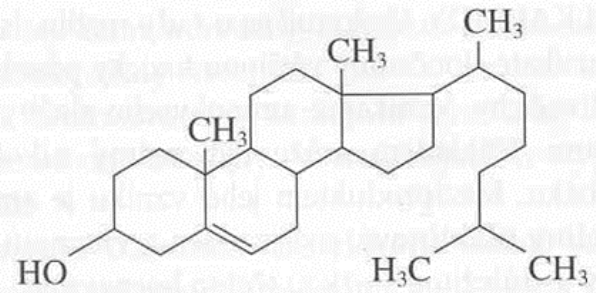

limonen

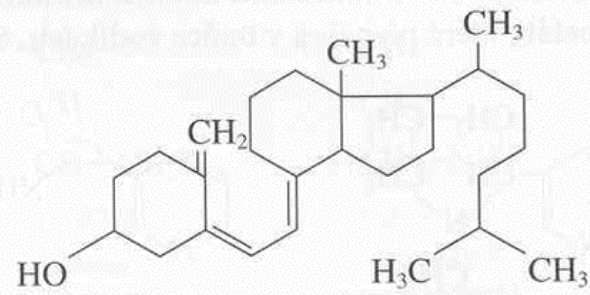

β -karoten (přerušovanou čarou naznačeno štěpení na 2 molekuly vitaminu A)

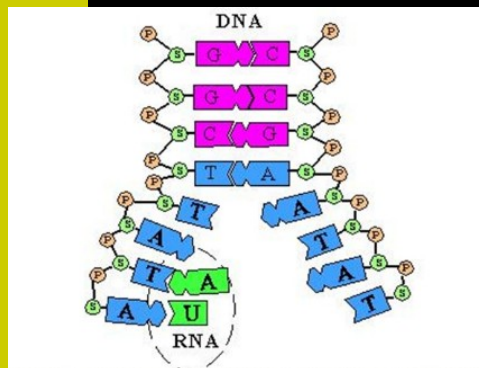
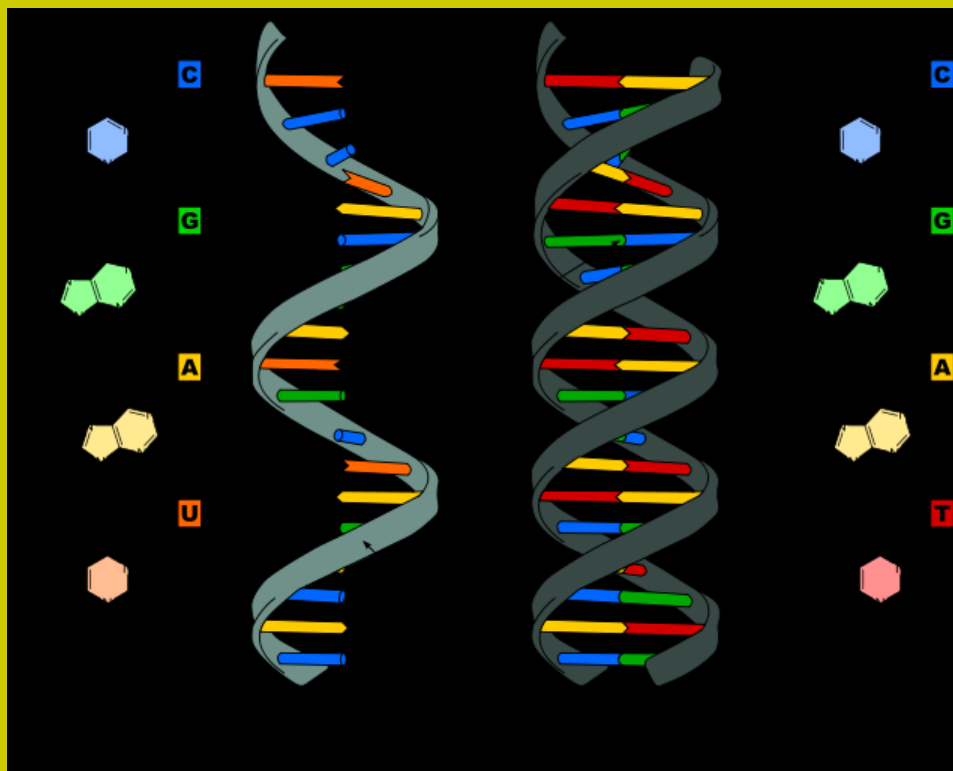
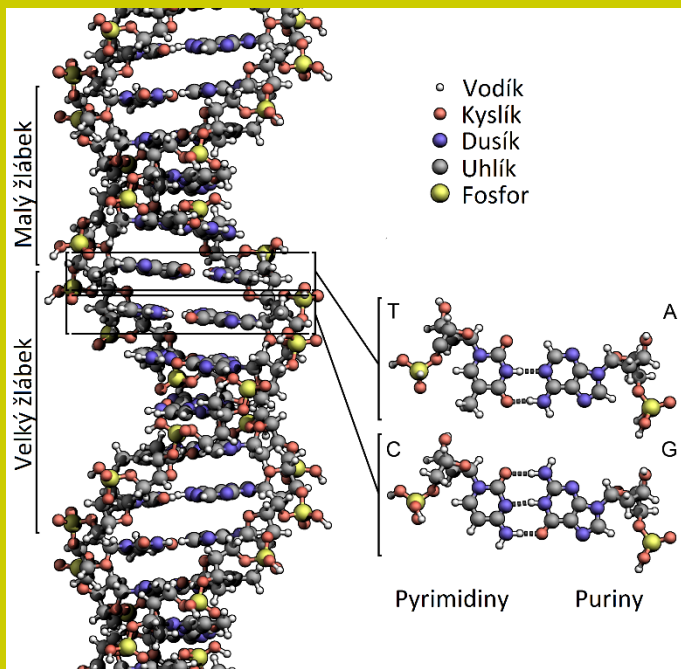
cholesterol

vitamin D₃

Nukleové kyseliny

Nukleové kyseliny

řetězec z nukleotidů.

Základ nukleotidu tvoří cukr - **pentóza** (ribóza RNA nebo deoxyribóza DNA), **fosfát** (zbytek kyseliny fosforečné) a postranní (komplementární) **dusíkaté báze**

(purinové:

adenin A

guanin G

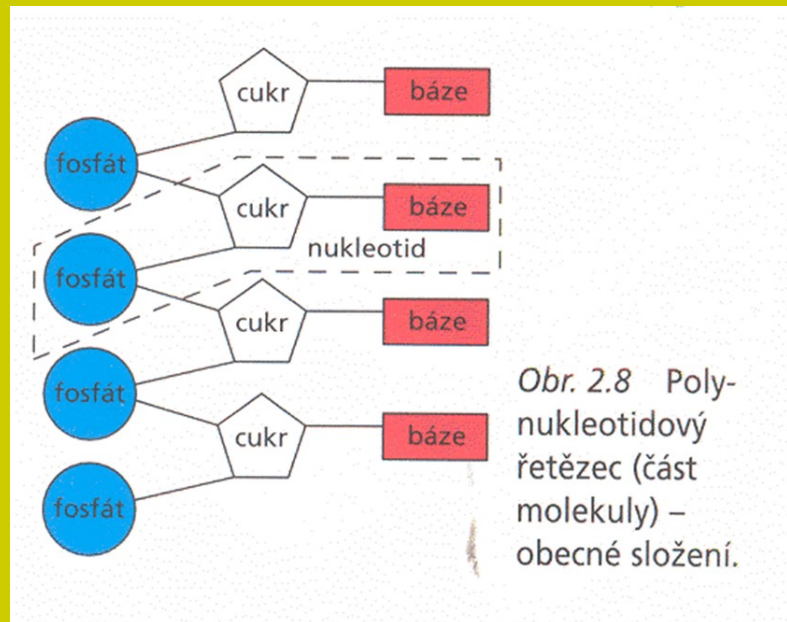
Pyrimidinové:

tymin T

cytozin C

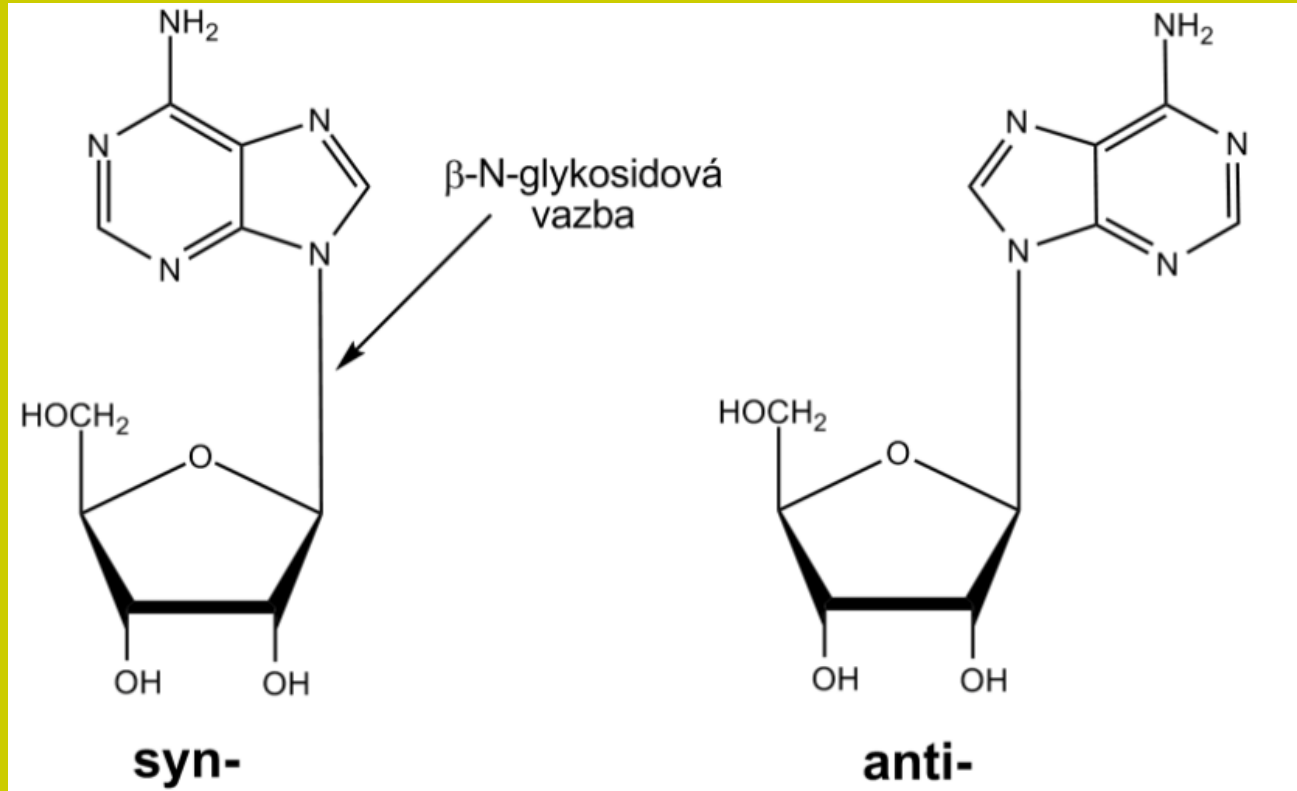
(**uracyl U**)

Dvouřetězcový útvar mezi komplementárními řetězci s vazbami komplementárních bází je stočený do **dvoušroubovice**. Řetězce jsou **antiparalelní**. Stabilní. Denurací se oba řetězce oddělí (tají).

Nukleosid

Sloučenina dusíkaté báze se sacharidem se nazývá **nukleosid**, podle pentózy **ribonukleosid** (konkrétně cytidin, uridin, thymidin) nebo **deoxyribonukleosid** (adenosin, guanosin).

Syn- a anti- konformace nukleosidu adenosinu

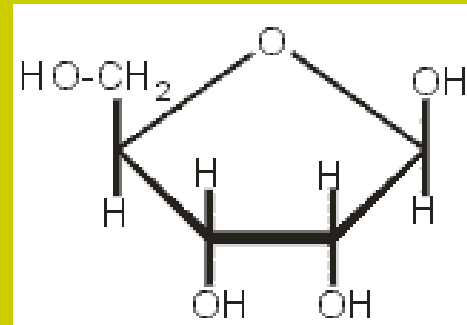

RNA: biopolymer tvořený ribonukleotidy, látky složené z nukleové báze (adenin (A), guanin (G), cytosin (C) nebo **uracil** (U)), pětiuhlíkatého monosacharidu ribózy a jednoho zbytku kyseliny fosforečné.

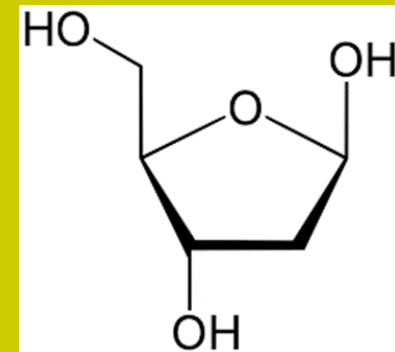
V přírodě: většinou jednořetězcová (někdy intramolekulární komplementární sekvence), méně dvouřetězcová

DNA: deoxynukleotidy složené z jedné ze čtyř nukleových bází: adenin A, guanin G, cytosin C nebo thymin T, z cukru deoxyribózy, jednoho zbytku kyseliny fosforečné

V přírodě: jedno – čtyřřetězcová. Viry: jedno- a dvouřetězcová, buňky dvouřetězcová v podobě dvoušroubovice

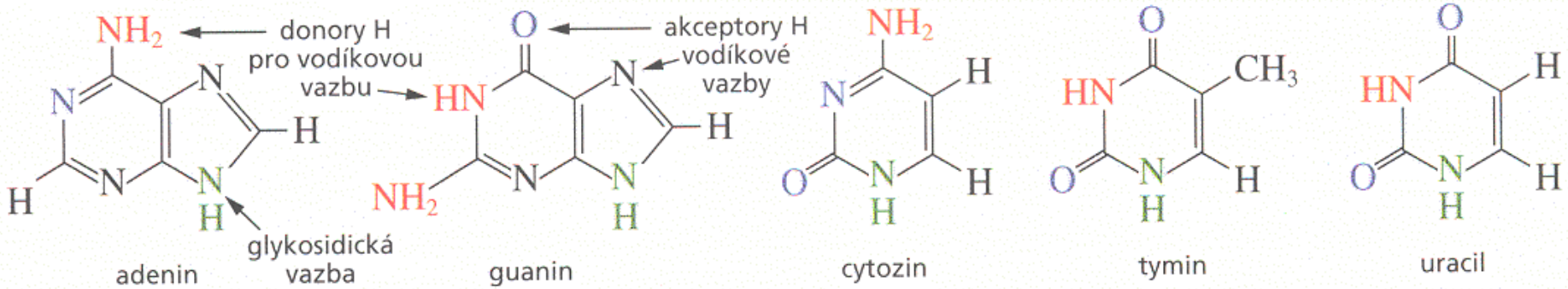

ribóza

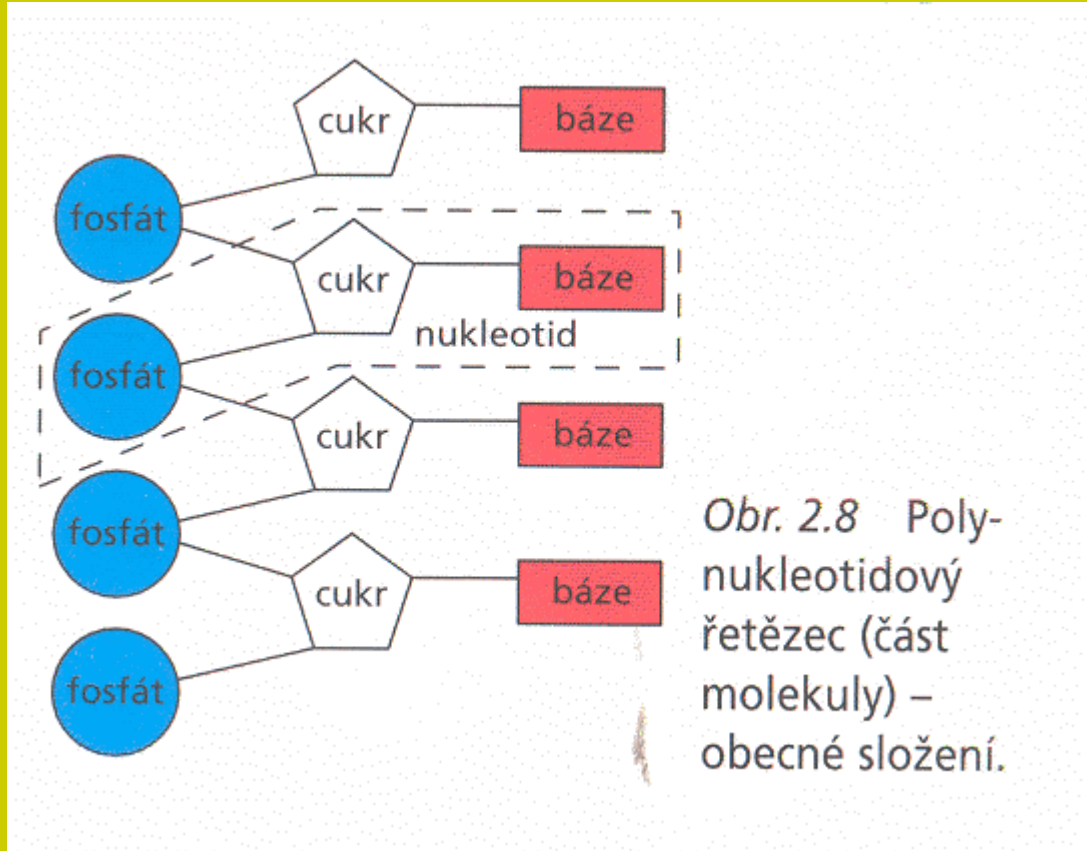
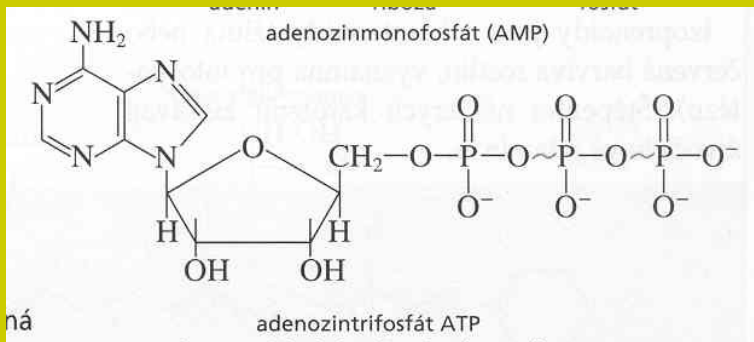
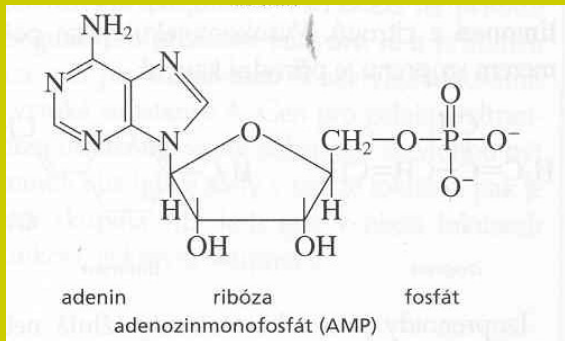

deoxyribóza

Makroergní nukleotidy (pro srovnání)

Obr. 2.8 Polynukleotidový řetězec (část molekuly) – obecné složení.

Zdroje obrázků a teorie: Google.cz

M. Vácha a kol. Srovnávací fyziologie živočichů 2004

Brožek et al. Poznámky k přednáškám a fyziologie (2000)

Vokurka a Hugo: Praktický slovník medicíny (2000)

Vodrážka Z. Fyzikální chemie pro biologické vědy 1982, či analog.učebnice

